

Toimetus

Tiiu Erelt
Anu Ilus
Taima Kiisverk
Priit Pikamäe (peatoimetaja)
Virgo Saarmets
Hille Saluäär
Aime Vettik (tegevtoimetaja)
Karmen Vilms

Toimetuse aadress

Tõnismägi 8
10119 Tallinn
Tel 693 5117

Väljaandja

Kirjastus Juura
Pärnu mnt 67A
10134 Tallinn
Tel 641 8519
Faks 641 8544
juura@juura.com
www.juura.com

Trükk

B2

ISSN 1406-7374

SISUKORD

Uno Liivaku. Muutuv eesti keel. Tähelepanekuid (1) . 3
Virgo Saarmets. Isikuandmete kaitse
kohtulahendi veebiversioonis 9

KEELENÕUANNET

Argo Mund. Mõnda liiastest väljenditest 23
Merike Ristikivi. Ignoratis terminis
artis ignoratur et ars (2) 36

TÕLKEKÜSIMUSI

Tuuli Hallang. Sõnasõnalisest idiomaatiliseni:
seaduste tõlkimine läbi aegade 41
Ametliku tõlke adekvaatsusest (soome keelest
tõlkinud **Heljo Konts**) 48

NIMEKORRALDUSEST

Piret Mõistlik. Uut isikunime õiguslikus
korralduses (2) 56

MUUTUV EESTI KEEL. TÄHELEPANEKUID (1)

Meie ajakirjandust on nakatanud üldine ja ma kardan, et ka ülemaailmne harimatus.

Ain Kaalep

Eesti keele ohtlikem avalik reostaja on meedia, sh avalikõiguslik televisioon.

Tiit-Rein Viitso

Õeldakse, et muutumine on elava keele tunnus. Eesti keel muutub nii kiiresti ja nii palju, et sedamööda tuleb ta tunnistada **väga elavaks keeleks**.

Siinsed tähelepanekud ei hõlma kaugeltki kõiki teisenemisi, mõistagi ei saa esitada kõiki näiteid. Kõne alla on võetud kirjutaja meelest selged suundumused. Allikateks on ajalehed Postimees, Eesti Päevaleht, Sirp, Tegelikkuse Keskus ja Linnaleht, üleskirjutisi on tehtud ETV, Kanal 2 ja TV 3 saadetest, Kuku Raadiost, ent ka reklaamväljaannetest, siltidelt ja kaubalipikutelt. Allikaviited ajaksid kirjutise arutult pikaks. Ükski näide pole välja mõeldud, tihti küll lühendatud. Suulise keele näited pärinevad peaaesjalikult saatejuhtide, diktorite ja reporterite suust, vähem on juhuesinejate (usutletavate jt) ütlusi. Isikunimed on asendatud N-iga.

Selle kirjutise motod räägivad ainult ajakirjanikest, kuid keele püsimise või kadumise eest ei vastuta nemad üksi. Õeldu käib kõigi nende kohta, kes sõnas või kirjutas teiste keelepruuki mõjutavad, olgu nad poliitikud, kooliõpetajad, seaduste koostajad, tõlkijad või kes tahes.

Allpool käsitletavaid suundumusi ei mõisteta hukka, nenditakse vaid nende olemasolu. Neis võib olla nii pahakspandavat kui ka soovitatavat, olenevalt kõneleja või kirjutaja vaatevinklist. Ilmne on küll suur teiste keelte, eriti inglise, soome ja vene keele mõju. Hinnangu andmine muutustele on keelekorraldajate asi. Keeletarvitajate asi peaks olema ÕS-i jt keelenormide järgimine. Suur osa näidetest räägib aga tegeliku keelepruugi ja normi vastuoludest. Kas peale jääb vana, uus või hoopis mingi kolmas, see selgub tulevikus. Näiteid on kirjutaja arvates piisavalt.

1. Sõnad lähevad ja tulevad

Maailm muutub, aina lisandub uusi mõisteid, mis vajavad uusi sõnu. Kui kirjutati hanesulega, polnud tarvis sõna *terassulg*. Kuni sulg käis *sulepea* otsa, polnud tarvis sõna *täitesu-*

lepea. Viimaks hakati kirjutama masinaga. Mõistagi oli selle nimi *kirjutusmasin*. Tänapäeval ei erista paljud *kirjutusmasinat* ja *trükimasinat* ning peavad viimast esimeseks (nt *N-i laua peal on trükimasinaga toksitud lehed*). Kirjutusmasina järel tuli *arvuti* ehk *raal* ehk *kompuuter*. Uutele mõistetele uute sõnade loomine on tarvilik.

1.1. Mood ja sõnakasutus

Sageli mõjutab sõnu unustama ja uusi kasutusele võtma mood. On sõnu, mis tulevad vana-
de asemele, ilma et sellest keelele kasu või kahju oleks. Las muutuvad.

Juba Vene ajal hakati *veerand tunni* asemel ütleva *viisteist minutit*, *imiku* asemel *tita*, *vaatama* asemel *jälgima* (nt etendust). Pärast taasiseseisvumist hakati *täitur* asemel rääkima soome keele eeskujul *kirbuturust*, kui seni *saadi* (kellekski), siis nüüd *tullakse* (kellekski) (nt *N-ist tuleb fanaatiline selle kultuuri fänn*; *N-ist tuleb minister*), vene mõjul räägitakse *tõusiku* asemel *uusrikkast*, inglise keel on toonud *revisjoni* asemele *auditi*, *kaadri* asemele *personali*, *võõrastemaja* asemele *külalistemaja*, *puändi* asemele *pointi*, *tütarlaps* asemele *tüdruk* (nt *mitte tütarlaste rõivad*, *vaid tüdrukute rõivad*). Vahepeal kanda kinnitanud *õpikoja* asemel on nüüd valdav *töökoda*.

Harva eristatakse *tähelepanu juhtimist* 'suunamist' (*õpetaja juhtis vanemate tähelepanu poja käitumisele*) ja *pööramist* 'osutamist' (*õpetaja palus vanematel pöörata rohkem tähelepanu poja käitumisele*). Praegu räägitakse mõlemas tähenduses peaaegu eranditult *tähelepanu pööramisest*.

Ei räägita enam *raudteejaamast*, nüüd on *rongijaam*, pole ka enam *paemurdu*, on *paekarjäär*. Kadumas on *mats* ja *mühakas*, nende asemele on tulnud *jõmm*. Enam pole kombeks öelda *mitu korda* (*suurem*, *väiksem*), öeldakse *kordades* (nt *kahe aastaga on lendu lastud kordades enam kuulujutte*).

1.2. Omalt võõrale

Üsna selge on suund omasõnalt võõrsõnale. Ei ole kellelgi enam *muresid* või *mureküsimusi*, on *probleemid*, pole *algatust*, on *initsiatiiv*, pole *olu(korda)*, on *situatsioon*, kadunud on sõna *vahejuhtum*, seda asendab *intsident*, mõtteid enam ei *sõnastata*, vaid *formuleeritakse*, ei tee enam keegi *kehalist* tööd, vaid *füüsilist*, ka tervis pole *kehaline*, vaid on *füüsiline*, koolidest on kadunud *kirjandid*, on *esseed* (nt *kirjandivõistluse* asemel *esseekonkurss*), kõik *tegurid* on *faktorid* ja *orvad* on *nišid*, (*suu*)sõnalise on välja tõrjunud *verbaalne* ja (*elu*)kutselise — *professionaalne*, harva öeldakse veel *üldse*, *täiesti*, *igatahes*, *muidugi*, *kindlasti* vms, nüüd öeldakse igal juhul *absoluutselt* (nt *te olete absoluutselt terve*, *seda nähtust ei esine absoluutselt*, *Ukraina on korraldamisega absoluutselt hästi hakkama saanud*, *kõigil esikümnes on võimalus absoluutselt võita*), kadunud on *nimme*, seda asendab *spetsiaalselt*, ei näe ega kuule enam *tausta* ega *enesetappu*, on *foon* ja *suitsiid*, ei pangad ega tööstusettevõtted tunne *osakondi*, nüüd on *divisjonid*, *tipu* või *ülaosa* asemel on *top*,

tunde asemel *filing*, *heli* asemel *saund* või *sound*, *jõud* on saanud uue nime *pauer* (vahel isegi ühes kirjutises kord *power*, kord *pauer*), *nimekirjad* või *loetelud* on nüüd *listid* ning *talu* ja *taluniku* asemele kipuvad *farm* ja *farmer*.

Pole üldse erand, et kirja pannakse võõrsõnu, mida ei leia ei entsüklopeediast ega võõrsõnade leksikonist. Jääb lugeja enda mureks, kas ta saab tekstist aru või mitte. Mõni näide. Sotsiaaltoetuste *monetariseerimine* (Venemaal) peab vist tähendama nende toetuste *maksmist rahas*, *sõjalised instrumendid* on vist *sõjapidamisvahendid*, pikaajaline välispoliitiline *agenda* on mõistatuslikum, oletatavasti on jutt välispoliitikas *päevakorras olevast*, aga ega kindel või olla; laia publiku *vuajerism* on oletatavasti *reisihuvi*.

Loetelu võiks pikendada. Siinsestki on näha, et omasõnade kadu on tõsiasi. Sagedussõnastikus rühivad võõrsõnad üha kõrgematele kohtadele ja mõjutavad sellega sõnavara koostist. Võõrsõnade asendamine omasõnadega läheb vaevaliselt.

Teiselt poolt on võõrapärasusel oma võlu. Üks reklaam ahvatleb: “Söö nagu kauboi”. Küllap see tõmbabki sööma. “Söö nagu lehmakarjus” ei oleks nii tõhus. *Gallina blanca* toidukontsentraate tarbitakse meeleldi. Vaevalt küll, et neid niisama meelsasti ostetaks, kui tootja nimeks oleks tõlgitud: *Valge kana*.

1.3. Muutuva tähendusmahuga sõnu

Üsna sage on sõna mõtte või tähendusmahu teisenemine.

Kui veel enne laulvat revolutsiooni *hoiti ühte*, siis sealt peale *hoitakse kokku*. Sellest hoolimata, et viimane tähendab ka ‘säätmist, säästlikult elamist’. Mitu aastakümnet on *reisi-ja* tõrjunud *sõitjat*, ehkki kõik *sõitjad* ei ole *reisijad*, st viimane sisaldab vaid osa esimese tähendusest. Vastupidine juhtum on *veoauto*, mida on hakanud asendama *veok*, st üldisem mõiste kipub ahenema.

Väljasuremise äärel on *järel* ja *järele*, neid asendab *järgi* (nt *sul on kõik õlekõrred järgi; teil on võimalus järgi rebida; N saadeti kunstiväärtuste järgi; vajadus sellise teenuse järgi on juba täna*). Väljasurevate sõnade kilda kipuvad *praegu(ne)* ja *nüüd*. Nende asemele lausa tulvab *täna(ne)*, (nt *tänased maksumaksjad; tänasel hetkel; mis puutub ülikooli loomisse täna...; vanemad, kelle lapsed täna õpivad koolis; kes kümme aastat tagasi New Yorgis käis, ei tunne täna seda linna ära*). *Täna* kannab kahe-, isegi kolmekordset koormat: ‘tänane päev’, ‘praegune aeg’ ja ‘nüüd’. Niisuguseid mitme taaga vedajaid on teisigi. Kunagi eristati *plaani* ja *kaarti*. Esimene ei arvestanud maakera kumerust, teine arvestas. Praegu tuntakse veel ainult *kaarti*, nt *linna plaani* asemel on *linna kaart*. *Juhtima* asemel öeldakse juba peaaegu eranditult *vedama* (nt *N veab kirjandusmuuseumi; N veab ajalehte; toidud, mis veavad pingerida*). Ajalehe *esikülje* asemele on tulnud *kaas* (nt *Sirbi kaanelugu; foto ajalehe esikaanel*). Seega ei tähenda *kaas* enam kõite osa, vaid inglise *cover*’i

eeskujul ‘katvat osa’ (ajalehe esikülj katab teisi külgi, järelikult on kaas). Venemaal kandis sõjavägi nime *sovetskaja armija*. Eriti selle, aga nüüd ka inglise keele mõjul on *armee* hakanud peale teatud suure väeüksuse tähendama ka sõja- või kaitseväge ennast. Kes *armeed* ja *sõjaväge* üldse ei erista, tõlgib ka nii: *sõjavägi, laevastik ja lennuvägi on minu poolel*. Teadmata, et *army* tähendab selles seoses *maaväge*. *Toimima* on peaaegu täiesti keelest kadunud. Seda asendab inglise keele mõjul *töötama* (nt *seadus, idee, lahendused, rehvid vm töötavad*). Mitu aastakümnet tagasi hakkas *sagedast, tihtiesinevat* asendama *pidev*, st ‘lakkamatu, katkematu’, nüüd on *pidev* selles tähenduses kadumas ja asemele on tulnud võõrsõna *permanentne* (nt *eestlased vaevlevad permanentsest võõraste pidustuste käes; Eesti on permanentse valimiskampaania tingimustes*). Üpris harva kasutatakse sõnu *tõik* ja *tõsiasi*, väga palju sagedasem on *fakt*. Ent *fakt* on eriti ajakirjanike keelepruugis omandanud uue tähenduse ‘väide, oletus’. Selles tähenduses esineb *fakt* isegi avaliku sõna nõukogu pruugis (nt *OÜ ei olnud rahul kontrollimata faktide avaldamisega*). Ka pedagoogikas ei tähenda *fakt* enam *tõika* (nt *kirjandeid lugedes võib täheldada ekslike faktide rohkest*). Nii tähendab *fakt* praegu kord midagi kindlat, kord midagi kahtlast ehk kahte vastandit. Kõnelemata sellest, et mõne arvates võib *fakt* isegi vale olla (nt *ei ole suur patt valefakte toota*).

Kunagi luuletas Koidula: “mu lehkav isamaa”. Siis tähendas *lehk* veel ‘head lõhna’. Praegu tähendab ‘haisu’. Üsna hiljutine nähtus on väljendi *hea hind* tähenduse muutumine kunagise vastandiks. “Eesti kirjakeele seletussõnaraamat” esitas veel 1991. aastal näite “*karusnahad on maailmaturul heas hinnas*”, st ‘kõrges hinnas’. Praegu tähendab *hea hind* kaupmeeste arvates ‘(eriti) madalat hinda’. Vaevalt on põhjust arvata, et kaupmeeskonda on vallanud üldine ausameelsus ning et kaubasildid kõnelevad tõtt: hind on kõrge.

Et sõnu sureb ja sünnib, on elavas keeles tavaline. Küsimus on selles, kas säärane vahetus suurendab või vähendab keele väljendusvõimet, mõisteeristusvõimet. Vähemalt osa siinsetest näidetest näikse viitavat vähenemisele. Ei saa aga kindla sõnaga väita, et esitatud näidete eeskujul ei saa kõnelda ega kirjutada, s.o mõtteid väljendada. Kõik oleneb sellest, kas lugejad ja kuulajad ning kõnelejad ja kirjutajad on n-ö ühel lainel, mõistavad sõnu ühtmoodi. Mõistmises on põlvkonniti suuri erinevusi. Vanemad inimesed mõistavad sõnu kunagises, nooremad praeguses tähenduses. Eks mõista ka haritud inimesed teisiti kui harimatud, maainimesed teisiti kui linnarahvas, riigiametnikud üht- ja teised kodanikud teistmoodi. Ideaaljuhul peaks kirjakeele norm, ÕS-i eeskiri kõigile ühine olema, kuid ideaali pole saavutatud kunagi ega kusagil.

1.4. ÕS ja tegelik pruuk veavad juusnoota

ÕS-is esitatakse hulk sõnu looksulgudes, mis tähendab, et neid on soovitatav vältida. Teiste kohta öeldakse, et nad ei tähenda seda, mida tegelikus pruugis. Ja kolmandate kohta soovitatakse paremaid võimalusi. Nende soovitude järgimine tähendaks laitmatut (kirjakeelset) keelekasutust. Tegelikus elus pole saatejuhti, reporterit ega diktorit, kes nende

soovituste vastu ei eksiks. Seesama käib ka ajalehtede ja ajakirjade, isegi raamatute kohta. Mõned näited.

ÕS ütleb, et *läbi* ei tähenda *tõttu, kaudu, teel, abil, varal, mööda, üle*. Tavakasutuses tähendab küll. Tähendab rohkematki (nt *sain N-iga tuttavaks läbi oma ema; suhtleme läbi isa; pall läks auti läbi mängija jala; matuseteenused toimuvad läbi tuhastamise; eestlased on suutnud läbi servi, läbi bloki juhtima minna; läbi selle mehe sündis 1:2 (jähokis); eksootiline Hiina läbi rahvarõivaste; paljud tööd leidsid tee avalikkuse ette läbi röövijate kohvri või röövlite südametunnistuse*).

ÕS ütleb, et *kaasaegne* ei tähenda *tänapäevane, praegusaegne, nüüdisaegne, uueaegne, ajakohane, moodne*. Tavakasutuses tähendab küll (nt *Ida-Euroopa esimene kaasaegne muuseumihoone; kaasaegne hotell rannapromenaadi läheduses; kõige kaasaegsemad seadmed; Moskva Kaasaegse Muusika Instituut; kaasaegsete eesti autorite tööd*).

ÕS ütleb, et *vabandama* ei tähenda *vabandust paluma*. Tavakasutuses tähendab küll, isegi lausa eranditult (nt *ma vabandan, et eksisin; ajaleht vabandab vea pärast; veavabandus*). Niisugune tarvitus esines juba möödunud sajandi kahekümnendatel.

ÕS ütleb, et *asine* ei tähenda *asjalik*. Tavakasutuses tähendab küll (nt *asine päev, teeme assist sõitu*).

ÕS ütleb, et *pasta* ei tähenda *makaronitoode, makaronitoit*. Tavakasutuses tähendab küll, peaaegu eranditult (nt *pastaroad, pastatainas, Itaalia pasta*).

ÕS ütleb, et *plastik* ei tähenda *plast*. Tavakasutuses tähendab küll. *Plasti* tähendavad tavakasutuses ka *plastmass* (ÕS ütleb, et *plast* on parem) ja *plastikaat*, mis on hoopis plastifitseeritud materjal (nt *plastiktünnid, plastiktaara, plastikaadist sporditarbed*).

ÕS ütleb, et ajalises mõttes on sõna *peale* soovitatav vältida, s.o öelda *pärast*. Tegelikult pruugis on *pärast* selles mõttes lausa välja suremas (nt *Jätkame muusikaga. Peale seda uudised; peale Ungarit on kohe Soome*). Heitlus *peale* ja *pärast* vahel on oma sada aastat vana, võidule näib pürgivat *peale*.

ÕS ütleb, et *ajahetke* on soovitatav vältida, sest see on lihtsalt *hetk*. Tegelikuses elab *ajahetk* kenasti edasi (nt *Teise maailmasõja tõlgendamine on erinevatel ajahetkedel olnud väga erinev*).

Muide, *läbi* eeskujul on hakanud vohama *välja* (nt *N ei julge uusi võite välja lubada; N, kes Eesti meistrivõistlustel uue rekordi välja viskas; pole see tulemus, mille soomlane võiduks välja heita; välja selgitama; ministri välja käidud reformid; N ei pea paljuks välja käia 11 grivnat; naistel on viimane aeg tunnistada, et me ei julge välja öelda, kui soovime kandideerida tähtsale kohale; võlad tuleb välja kasseerida*).

Siinsega ei taheta öelda, et ÕS on eksiteel. Keelekorralduse suuri mureküsimusi on, kas ja kui, siis millal ja missuguseid tegeliku keelepruugi muutusi normiks tunnistada või tunnistamata jätta. Teisalt ei mõista keele mõjutajad, et kõiki kirjakeeli tuleb eraldi õppida ja neid ka avalikus esinemises kasutada.

UNO LIIVAKU

ISIKUANDMETE KAITSE KOHTULAHENDI VEEBIVERSIOONIS

Põhiseaduse (PS) § 24 lõike 3 kohaselt on kohtuistungid avalikud, kuid kohus võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riigi- või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu või õigusemõistmise huvid. PS-i § 24 lõige 4 näeb ette, et kohtuotsus kuulutatakse avalikult, välja arvatud juhul, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti. Ka Eesti jaoks siduva Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 6 lõige 1 peab igäihe õiguseks asja avaliku arutamise õigusemõistmise volitustega institutsioonis ning sätestab kohtuotsuse avaliku kuulutamise üldkehtiva reeglina. Konventsiooni artikli 6 lõike 1 teise lause kohaselt võidakse ajakirjanikke ja üldsust demokraatlikus ühiskonnas eemaldada kas kogu või osast protsessist kõlbluse, avaliku korra või riigi julgeoleku huvides või kui seda nõuavad alaealise huvid või osapoolte eraelu kaitse või erilistel asjaoludel, kus avalikkus võib kahjustada õigusemõistmise huve. Eemaldamine toimub ulatuses, mis on kohtu arvates vältimatult vajalik.

Viidatud sätete sisustamiseks näevad kohtumenetluse seadused mitmel puhul ette võimaluse või koguni kohustuse kuulutada menetlusosaliste oluliste seadusega kaitstud õiguste tagamiseks kohtumenetlus kinniseks. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 8 lõike 6 teise lause kohaselt tehakse kinnise istungi kohtuotsus teatavaks avalikult, kui alaealise või abielupoole huvid ei nõua teisiti. Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 11 lõike 2 kohaselt toimib kohtuistungi avalikkuse põhimõtte kohtulahendi kuulutamisel piiranguta, välja arvatud juhul, kui selle kuulutamist kinnisel kohtuistungil nõuavad alaealise, abielupoole või kannatanu huvid. Nendes sätetes on väljendatud PS-i § 24 lõigetest 3 ja 4 lähtuv selge vahetegu kohtumenetluse ja kohtulahendi avalikkuse ulatuse osas, mille kohaselt menetluse tulemuse (lahendi) avalikustamata jätmise võimalused on oluliselt piiratud kui menetluse enda kinniseks kuulutamise võimalused.

Kohtulahendite avalikustamise tähtsus

Kohtulahendi kuulutamise avalikkuse piiramise otsustamisel tuleb siiski lisaks menetlusosaliste seadusega kaitstud õigustele silmas pida ka avalikku huvi kohtulahendites kirjapandu suhtes. Nimelt on jõustunud kohtulahenditel lisaks konkreetse õigusliku probleemi lõplikule otsustamisele ka õpetuslik mõõde. See kehtib eriti kõrgemate kohtute lahendite puhul. Avalikest kohtulahenditest saavad näidiskaasuste näol kasu nii teised kohtunikud, juurauiliõpilased kui ka muud õigusosalised tegutsevad praktikud, nagu advokaadid, prokurörid jt. Kõrgema astme kohtute otsuste ja määruste üks oluline eesmärk konkreetse vaidluse lahendamise kõrval ongi õigusnormide adreessatide ja normi rakendajate tegevuspraktika ühtlustamine ning suunamine. Sellele viitab selgelt kõigis menetlusseadustes sisalduv kassat-

sioon- või erikaebuse menetlusse võtmise üks alustest: Riigikohtu otsus on oluline seaduse ühetaolise kohaldamise seisukohalt.¹ Ära ei tohi unustada ka kõrgemate kohtute praktika olulist rolli normiloojate, s.o parlamendi, valitsuse, ministrite jt seisukohtade kujundamisel ja arendamisel. Näiteks nimetatakse põhiseaduslikkuse järelevalve kohut sageli isegi negatiivseks seadusandjaks. Kohtute seisukohad ei jõua aga menetluses mitteosalevate isikuteni muul viisil kui üksnes kohtulahendite avalikustamise kaudu. Seetõttu tuleb pidada avalikku huvi jõustunud kohtuotsuste avalikustamise vastu vägagi kaalukaks.

Uue taseme kohtuotsuste avalikustamises tõi kaasa 1. jaanuaril 2001 jõustunud avaliku teabe seadus (AvTS), mille § 28 lõike 1 punkt 29 koostoimes § 29 lõikega 1 näeb ette kohustuse avalikustada kõik jõustunud kohtuotsused kohtute veebilehel. Esimese ja teise astme kohtute jõustunud otsused avalikustatakse Justiitsministeeriumi peetavas kohtulahendite ja -statistika andmekogus ehk KOLA-s² ning Riigikohtu lahendid Riigikohtu veebilehel.³ Kohtute seaduse § 34 näeb küll ette, et Riigikohus peab kohtulahendite registrit ringkonnakohtute ja Riigikohtu lahendite kogumiseks, süstematiseerimiseks ning kohtutele ja avalikkusele kättesaadavaks tegemiseks, kuid praktikas selleni veel jõutud ei ole ja Riigikohtu veebilehel on avalikustatud üksnes Riigikohtu lahendid.

Isikuandmete töötlemise põhinõuded

Infoühiskonnas, kus teavet on väga palju, selle kättesaadavuse ulatus ja kiirus väga suur ning mahuka infohulga korrastamine ja töötlemine tehniliste vahendite pideva arengu tõttu äärmiselt hõlpsaks muudetud, tuleb erilist tähelepanu pöörata isikuandmete kaitsele, hoidmaks andmesubjektide nende õigustesse ülemäärase sekkumise eest. Isikute eraelu kaitse vajadus ei ole ka AvTS-i kehtivusaajal kuhugi kadunud. Sellele osutab hiljaaegu Õiguskantsleri Kantslei ja Saksa Rahvusvahelise Õiguskoostöö Fondi korraldatud andmekaitsekonverentsi tabav teemaasetus „Infonälg vs. privaatsusjanu“⁴.

Isikuandmete kaitse seaduse (IKS) § 4 lõikes 1 on sõnastatud isikuandmete mõiste: isikuandmed on andmed tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta, mis väljendavad selle isiku füüsilisi, psüühilisi, füsioloogilisi, majanduslikke, kultuurilisi või sotsiaalseid omadusi, suhteid ja kuuluvust. Sisuliselt hõlmab see määratlus ilmselt kõiki ühe või teise isiku kohta käivaid andmeid, mida saab temaga seostada. Isikuandmed IKS-i tähenduses ei ole andmed, mida ei saa konkreetse isikuga siduda (nt mingit gruppi iseloomustav statistika, anonüümsed andmed jms). IKS-i § 4 lõiked 2 ja 3 sisaldavad vastavalt loetelu eraelulistest ja delikaatsetest isikuandmetest, mille töötlemisele on seaduses seatud muudest isikuandmetest rangemad piirangud.

¹ Vt halduskohtumenetluse seadustiku (HKMS) § 60 lõige 1 punkt 2; tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 349 lõige 3; kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 349 lõige 4 punkt 2; väärteomenetluse seadustiku (VTMS) § 160 lõige 4 punkt 2.

² Vt <http://kola.just.ee>

³ Vt <http://www.nc.ee/klr>

⁴ Konverents toimus 13. mail 2005 Tallinnas Välisministeeriumi suures pressisaalis.

IKS-i § 5 kohaselt on isikuandmete töötlemine igasugune isikuandmetega tehtav toiming, näiteks isikuandmete kogumine, salvestamine, korrastamine, säilitamine, muutmine, juurdepääsu võimaldamine, päringute teostamine, väljavõtete tegemine, kasutamine, edastamine, riskkasutamine, ühendamine, sulgemine, kustutamine või hävitamine või mitu eespool nimetatud toimingut, sõltumata nende teostamise viisist või kasutatavatest vahenditest.

IKS-i § 6 määratleb isikuandmete töötlemise põhimõtted, milleks on seaduslikkuse, eesmärgikohasuse, minimaalsuse, kasutuse piiramise, andmete kvaliteedi, turvalisuse ja individuaalse osaluse põhimõtted. Nende ülesanne on tagada, et isikuandmete töötlemine ei kahjustaks isiku õigusi ja vabadusi ülemäära ega rikutaks PS-i §-st 11 tulenevat proportsionaalsuse põhimõtet.

Seni on kohtulahendites sisaldunud ka selliseid andmeid, mida isikuandmete kaitse seaduse järgi avalikustada ei tohiks. Heaks näiteks on isikukood, mille kohtuotsuse sissejuhatavas osas märkimise näeb ette TsMS-i § 231 lõige 2.⁵ Samas sätestab IKS-i § 16, et isikukoodi töötlemine on lubatud ilma andmesubjekti nõusolekuta, kui isikukoodi töötlemine on ette nähtud välislepingus, seaduses või määruises. Isikukoodi avalikustamisel kohtulahendis IKS-i §-s 16 kirjeldatud kaitset isikukoodile tagada ei ole võimalik. Samas ei ole isikukoodi märkimata võimalik kindlalt tagada, et kohtutäitur täidab tsiviilasjas tehtud kohtulahendit õige menetlusosalisest füüsilise isiku, mitte tema nimekaimu suhtes. IKS keelab ka mitmesuguste teiste andmete üleandmise õigustatud huvi mitteomavatele kolmandatele isikutele, kui selleks puudub andmesubjekti nõusolek, mistõttu kohtuotsuste avalikustamine AvTS-i järgi võib olla probleemne. Maksimist *lex superior derogat legi inferiori*⁶ lähtudes võiks kohtumenetluse seadus kui PS-i § 104 lõike 2 punktis 14 loetletud konstitutsiooniline seadus isikuandmete kaitse seadusest küll mööda minna, kuid ka selles seaduses tuleb arvestada PS-i § 11 nõuetega.

Piirangud kohtulahendi Internetis avalikustamisele

Tagamaks kohtulahendites sisalduvate isikuandmete senisest tõhusam kaitse, lisati 1. juulil 2004 jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seadusega KrMS-i § 408¹ ja TsMS-i § 241¹, mis muutsid oluliselt senist korraldust kohtuotsustes isikuandmete avalikustamise osas. Küsimuste suhtes, kus väärtemenetluse seadustikust (VTMS) ei tulene erisusi, laieneb KrMS-is ettenähtu VTMS-i § 2 kohaselt ka väärtemenetlusele. Kohtulahendi avalikustamist puudutavaid erisusi VTMS ei sisalda. Halduskohtumenetluse seadustiku (HKMS) § 5 kohaselt juhindutakse HKMS-is reguleerimata osas tsiviilkohtumenetluse sätetest, arvestades halduskohtumenetluse erisusi. HKMS-i § 25 lõike 3 esimese lause järgi kohaldatakse otsuse või määruse tegemisel HKMS-iga reguleerimata küsimustes tsi-

⁵ TsMS § 231 lg 2: Otsuse sissejuhatahes märgitakse otsuse teinud kohtu nimi ja kohtunike nimed, kohtuistung toimimise aeg, otsuse tegemise aeg ja koht, tsiviilasja number, poolte ja nende esindajate nimed, samuti füüsilisest isikust poole isikukood ja elukoht ning juriidilisest isikust poole registrikood.

⁶ Kõrgem seadus muudab madalama.

viilkohtumenetluse sätteid. Seega tuleb vääртеomenetluses ja halduskohtumenetluses tehtud kohtulahendi avalikustamisel järgida vastavalt KrMS-i ja TsMS-i sätteid.

Kuivõrd KrMS-i § 408¹ ja TsMS-i § 241¹ erinevused on üksnes sõnastuslikud ning regulatsioonid sisuliselt kattuvad, siis ei ole neid mõtet siinkohal eraldi välja tuua. Kokkuvõtlikult võib märkida, et sätted näevad ette kõigi jõustunud kohtuotsuste ja menetlust lõpetavate kohtumääruste avaldamise Internetis kohtu veebilehel (KrMS § 408¹ lg 1; TsMS § 241¹ lg 1). Kohtulahendis ei või aga avalikustada menetlusest osavõtva isiku isikukoodi, sünniaega ega elukohta (KrMS § 408¹ lg 2; TsMS § 241¹ lg 2). Kohus asendab kohtulahendis omaalgatuslikult või andmesubjekti taotlusel isiku nime initsiaalide või tähemärgiga, kui lahend sisaldab eraelulisi või delikaatseid isikuandmeid või kui lahendi isikuandmetega avalikustamine võib oluliselt kahjustada isiku eraelu puutumatus (KrMS § 408¹ lg 3; TsMS § 241¹ lg 3). Kui aga viimati nimetatud lahend võimaldab isiku tuvastada ka ilma isikuandmeteta, mistõttu üksnes nende varjamisel jääksid andmekaitse eesmärgid saavutamata, siis avalikustab kohus omaalgatuslikult või andmesubjekti taotlusel ainult lahendi resolutiiv- või lõpposa või jätab kohtulahendi tervikuna avalikustamata (KrMS § 408¹ lg 4; TsMS § 241¹ lg 4). Üksnes kohtulahendi resolutiiv- või lõpposa avalikustamine on võimalik ka juhul, kui lahend sisaldab teavet, mille kohta kehtib seadusega ettenähtud muu juurdepääsupiirang (KrMS § 408¹ lg 5; TsMS § 241¹ lg 5). Taotlus kohtulahendi avalikustamise piiramiseks tuleb kohtule esitada enne kohtulahendi tegemist. Taotluse lahendamise kohus määrusega, mille peale on võimalik üks kord kaevata edasi kõrgemale kohtule (KrMS § 408¹ lg 6; TsMS § 241¹ lg-d 6–8).

Riigikohtu praktika seoses kohtulahendite Internetis avalikustamisega

Kohtud on nüüdseks juba ligi aasta eelnimetatud sätteid praktiliselt ellu viinud, seetõttu oleks ehk paslik teha esmaseid märkusi regulatsiooni rakendumise kohta. Alljärgnevalt on keskendutud küll üksnes Riigikohtu tegevusele, kuid tõenäoliselt mõjustavad siinsed lahendused ka madalama astme kohtuid.

Riigikohtus kasutusele võetud praktika kohaselt tuleb isikukoodis ja aadressiandmetes asendada tähemärgid andmekirjetes, mis ei kuulu avalikustamisele, vastava hulga X-dega. See tähendab, et isikukoodi asemel sisaldub arvutivõrgus avaldatud lahendis XXXXXXXXXXX ning näiteks aadress “Lossi 17, Tartu” asendatakse “XXXXX XX, XXXXX”. Lahendi originaalis mõistagi sellist võtet ei kasutata, vaid selles sisalduvad nimetatud andmed endiselt algkujul. Järelikult võib alates 2004. aasta 1. juulist kohtu veebilehel avalikustatud kohtulahend mõnevõrra erineda kohtu poolt allakirjutatud lahendist. Teatavate andmete kohtulahendi veebiversioonis varjamise näol on tegemist siiski suuresti mehaanilise toiminguga ning erinevused lahendi tegelikus ja avalikustatud tekstis ei mõjuta selle sisu. Internetis avalikustatakse endiselt lahend ise, kuivõrd see on seadusest tulenevalt võimalik, mitte aga lahendi kokkuvõte. Lisaks on oluline märkida, et lahendite piiratud avalikustamise nõue ei laiene varem avalikustatud lahenditele ning tagantjärele enne 2004. aasta 1. juulit tehtud lahendites isikuandmeid varjama ei hakata.

Omaette küsimus on Riigi Teatajas avaldatavate kohtulahendite vorming. KrMS-i § 408¹ ja TsMS-i § 241¹, samuti uue TsMS-i § 462 räägivad kohtulahendi avalikustamisest üksnes Internetis või arvutivõrgus, reguleerimata eraldi Riigikohtu lahendite avaldamist Riigi Teataja III osas, mis on vähemalt seni ilmunud ka paberil.⁷ Riigikohus on asunud seisukohale, et vaatamata eriregulatsiooni puudumisele tuleb kohtulahendid ka Riigi Teatajas avaldada kujul, mis tagaks isiku jaoks oluliste andmete parema kaitstuse, ehk avaldada tuleb nn XXX-lahendid⁸, mitte algtekstid.

Halduskolleegiumis

Kuigi eespool kirjeldatu viitab Riigikohtu üldseisukohale ja oodata võiks ka ühtset praktikat, siis tegelikkuses on võimalik kasutada ja kasutataksegi erisuguseid lähenemisviise. Halduskolleegium on püüdnud enamasti lahendi sõnastada nii, et saaks täpsemad isikuandmed välja jätta ja vältida vajadust nn XXX-lahendite järele. Näiteks 28. aprilli 2005. a otsuses haldusasjas nr 3-3-1-9-05 on viidatud kaebajate poolt halduskohtus vaidlustatud linnavalitsuse korraldustele paneelelamus asuvate mitteiluruumide asukohale üldiselt – „Tallinnas Ehitajate teel“, kuigi korralduses oli kirjas ka maja number. Sel viisil välditi vajadust asendada avalikustatavas lahendis mitteiluruumide asukoha aadress X-dega, sest kaebuse esitajad olid samas elamus asuvate korterite omanikud ja nende elukoht ei kuulunud eeltoodud normide kohaselt avalikustamisele. Teatavasti on Ehitajate teel paiknevate eluruumide hulk väga suur. Seetõttu ei ole sellise viite alusel isiku elukoha täpne identifitseerimine mõeldav ja viide ei riku ka TsMS-i § 241¹ lõike 2 nõudeid. Samal moel on elukoha täpsed andmed jäetud välja halduskolleegiumi 15. juuni 2005. a määrusest haldusasjas nr 3-3-1-25-05. Protessiosalised teavad niigi, milliseid eluruume silmas peetakse, ning avalikkuse jaoks pole aadressiandmed olulised. Nii ei olegi halduskolleegium seni ühtegi XXX-lahendit veel teinud.⁹

Kriminaalkolleegiumis

Kriminaalkolleegium on senises praktikas neljal korral Internetis avaldatud lahendis andmeid X-dega varjanud. Nagu halduskolleegium nii on ka kriminaalkolleegium käsitlenud avalikustamisele mittekuuluvat elukohana eelkõige vaid selliseid andmeid, mis on isikuga üheselt seostatavad ega ole seepärast pidanud vajalikuks varjata asula nime. Näiteks

⁷ Vt **T. Laks**. Riigi Teataja vihikud lõpetavad ilmumise. – Eesti Päevaleht, 27.06.2005. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.epl.ee/artikkel_297151.html, 27.07.2005.

Samas tuleb täheldada, et vähemasti käesoleva ülevaate kirjutamise ajal kehtiva Riigi Teataja seaduse § 1¹ lg 1 näeb endiselt ette järgmist: „Riigi Teataja on Eesti Vabariigi ametlik väljaanne. Riigi Teatajat antakse välja paberkandjal trükisena ja elektrooniliselt Internetis.“

⁸ Vaatamata minu tähistuse teatavale kahemõttelisusele ei saa nimetatud lahendeid kuidagi seostada hiljutise uudisega täiskasvanutele orienteeritud veebilehtede tarbeks uue tippdomeeni „xxx“ sisseseadmisega. Vt selle kohta **N. Raud**. Pornoveebid saavad äratuntava nimelaiendi. – Postimees, 17.06.2005. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.postimees.ee/170605/esileht/majandus/169165.php>.

⁹ Siin ja edaspidi on artiklis kasutatud vähesed statistilised andmed esitatud seisuga 20. juuni 2005.

24. jaanuari 2005. a otsuses kriminaalasjas nr 3-1-1-126-04 viitas kolleegium, et kuriteo koosseisu moodustava teo pani süüdistatav toime „Püssi alevikus xxxx xx xx-x asuvas korteris“.

Ajakirjanduseski kõneainet pakkunud 19. mai 2005. a otsuses vääртеoasjas nr 3-1-1-43-05 pidas kriminaalkolleegium õigeks varjata avalikustatud lahendis X-dega ka koht, kus isikule süüks arvatud tegu toime pandi: „Alaealist K. S.-i karistati /—/ 3. mail 2004. a kell 9.45 Xxxxxxx xx x juures suitsetamise eest /—/.“ Lahendi kohaselt leidis suitsetamine aset koolimaja nurgal. Seega polnud käesoleval juhul andmete varjamise aluseks mitte keeld avalikustada isiku elukoha andmeid, vaid osaliselt KrMS-i § 408¹ lõikest 3 tulenev nõue asendada kohtulahendis isiku nimi initsiaalide või tähemärgiga, kui lahend sisaldab eraelulisi või delikaatseid isikuandmeid või kui lahendi isikuandmetega avalikustamine võib oluliselt kahjustada isiku eraelu puutumatus, lisaks alaealise huvid, mis kaaluvad üles avalikkuse huvi isikule süüks arvatud rikkumise toimepanemise asjaolude üksikasjalikuks teadasaamiseks ja õigustavad isikut tuvastada võimaldavate andmete varjamist kohtulahendis. Aluseks saab siin võtta KrMS-i § 408¹ lõiked 4 ja 5, mille alusel võib põhjendatud vajaduse korral avalikustada lahendist üksnes resolutiiv- või lõpposa või jätta lahendi tervikuna avalikustamata. On selge, et see hõlmab ka kohtu õiguse varjata lahendis sisalduvaid andmeid KrMS-i § 408¹ lõikes 3 märgitud alusel täpselt selles ulatuses, mis on kohtu arvates vajalik menetlusosalise isiku õiguste piisava kaitse tagamiseks. Kohtulahendite avalikustamise suhtes eksisteerivat avalikku huvi arvestades tuleks lahendist avalikustada loomulikult nii suur osa, kui see on võimalik ilma menetlusosalise isiku õigusi ülemääraselt piiramata.

Enamikul juhtudel ongi ilmselt mõistlik piirduda lahendis võimalikult väheste isikuandmete esitamisega. Muidugi eeldusel, et see ei takista lahendi täitmist ega selle sisu mõistmist. Kuigi menetlusseadused peavad kohtuotsuse vormistamise nõuetes vajalikuks ka näiteks isikukoodi või sünniaja märkimist, puudub mitmel juhul selle järele sisuline vajadus. Andmed on alati olemas kohtutoimikus ning konkreetse asja menetlusosalistel on ilmselt suhteliselt hea ülevaade teiste menetlusosaliste isikutest ning nad ei aja neid segi võimalike nimekaimudega. Kuna menetlusseadused keelavad lahendis isikukoodi ja sünniaja avalikustamise, siis ei oleks nende andmete märkimisest kasu ka selleks, et näiteks ajakirjandus ei hakkaks paisutama tühja skandaali lihtsalt põhjusel, et mõne protsessiosalise nimi langeb kokku mõne tuntud isiku nimega. Isikukoodi või sünniaja märkimine lahendis on tõepoolest vajalik juhtudel, kus lahend tuleb saata täitmiseks kohtutäiturile, kellel ei ole võimalik andmeid kohtutoimikust vaadata, aga ka juhul, kui isiku vanus on asja lahendamisel oluline. Näiteks käsitles Riigikohtu kriminaalkolleegium 10. märtsi 2005. a otsuses vääртеoasjas nr 3-1-1-7-05 alaealise isiku poolt toimepandud kiiruseületamisega seonduvat ning selles asjas oli menetlusaluse isiku sünniaja märkimine vajalik. Riigikohtu veebilehel avalikustatud lahendis on see KrMS-i § 408¹ lõike 2 alusel märgitud kujul „s. X. XXXXXXXXXXX XXXX. a.“

Tsiviilkolleegiumis

Kõige suurem kogemus XXX-kohtulahendite vormistamisel on tsiviilkolleegiumil, kes on praeguseks asendanud isikuandmed X-dega 45 lahendis. Enamasti on tegemist elukoha aadressiandmete varjamisega näiteks seoses eluruumi üürilepingust tekkinud vaidlusega või omandiõiguse tunnustamise asjadega, aga ka ühisvara jagamise probleemidega. Kõigi puhul on ühiseks nimetajaks see, et konkreetse lahendi tulemustest üheselt arusaamiseks on möödapääsmatu otsuses elukohaandmete märkimine. Nii märkis tsiviilkolleegium 20. detsembri 2004. a otsuses tsiviilasjas nr 3-2-1-146-04, et hageja on „Tallinnas X. XXXXX XXX XX asuva elamu“ kaasomanik. 30. novembri 2004. a otsuses tsiviilasjas nr 3-2-1-111-04 täheldas tsiviilkolleegium, et hagejad palusid kohustada kostjat taastama „XXXXXX-XXXXXX XXXXXX XX majas (edaspidi: elamu)“ hagejatele kuuluvate korterite soojusenergiaga varustamine ning lõpetama soojavarustuse katkestused. Tsiviilasjas nr 3-2-1-18-05 (23. märtsi 2005. a otsus) palusid hagejad kohtul tunnustada nende omandiõigust „xxxxxxxx xxxxxx xx-xx asuvale korteriomandile“. Tsiviilkolleegiumi 11. aprilli 2005. a otsuses tsiviilasjas nr 3-2-1-33-05 oli vaatluse all hageja nõue, et kostja kõrvaldaks „xxxxxxxx xxxxx-xxxxx külas maaüksusele xx xxxxxx x ehitatud kuuri ja garaaži“.

Üldiselt tuleb tõdeda, et kui tsiviilkolleegium jättis varem varjamata kohaliku omavalitsuse üksuse nime, siis 2005. aasta lahendites on ka need asendatud x-dega. Julgen sellise lähenemise mõistlikkuses siiski mõnevõrra kahelda. Nimelt võib välja tuua mitmeid juhtumeid, kus ühest küljest seaduse nõudeid järgides tuleb lahendis teatud andmed varjata, kuid tegelikkuses pole seda eesmärki võimalik saavutada, sest andmed on muudest allikatest lihtsasti tuletatavad. Näiteks tsiviilkolleegiumi 23. veebruari 2005. a otsuses tsiviilasjas nr 3-2-1-2-05 esitas hageja „Tallinna Linnakohtule hagi Korteriühistu Kivila tn 38 vastu kostja 10. mai 2003. a üldkoosoleku ja kõikide sellel vastu võetud otsuste kehtetuks tunnistamiseks. Hageja elab xxxxxxxx xxxxxx xx xx elamus (edaspidi elamu) asuvas korteris nr xx (edaspidi korter)“. Tuleb tõdeda, et selles kaasuses pole tarvis kuigi palju mõistust rakendada, et aru saada, millises majas hageja elab. Lihtne aadressiotsing Internetis (vt nt <http://regio.delfi.ee>) näitab, et Kivila tänav on olemas vaid Tallinnas. Teiselt poolt ei ole ka kohtul võimalik kostja nime lahendis märkimata jätta. Selles asjas ei esinenud ka piisavalt kaalukaid aluseid protsessiosalise nime tähemärgiga asendamiseks. Sama probleem kerkib 15. juuni 2005. a otsuse puhul tsiviilasjas nr 3-2-1-63-05, milles on muu hulgas märgitud järgmist: „Hagiavalduse kohaselt on hageja xxxxxx xxxxx xx x-xx asuva korteri omanik ja KÜ Kooli 5 liige“. Selle puhul küll tänava nime järgi asulat täie kindlusega tuvastada ei saa, seda võib üksnes aimata. Mõnevõrra sarnaseks võib lugeda ka olukorra seoses 27. aprilli 2005. a otsusega tsiviilasjas nr 3-2-1-11-05, milles vaatamata soovile varjata hageja elukoha andmeid, ei saanud tsiviilkolleegium jätta märkimata, millise kohaliku omavalitsuse üksusega hageja kasutatava eluruumi üürilepingu sõlmis.

Omaette teema moodustavad lahendid, mille puhul tekib küsimus kinnistusraamatu andmete lahendis märkimisega seoses. Näiteks täheldas tsiviilkolleegium 28. septembri 2004. a otsuses tsiviilasjas nr 3-2-1-96-04, et vaidlusaluseks objektiks on iga hageja puhul 1/5

le eluruumile 2. juulist 1981 kuni 22. jaanuarini 1992 hageja ja endise NSV Liidu relvajõudude Tartu rajooni korterite ekspluatatsiooni jaoskonna vahel ning 23. jaanuarist 1992 kuni 30. detsembrini 1998 hageja ja Eesti Vabariigi vahel. " Samas lahendis sisaldub aga ka järgmine lause: „Hageja on märkinud oma elukohaks juba 1993. aastast XXXXXXXX XXXXXXXX.“ Järelikult on esimesena kirjeldatu näol tegemist kunagise elukohaga ning seetõttu pole ka eluruumi kohta käivaid aadressiandmeid varjatud.

Sünniaegade varjamine TsMS-i § 241¹ lõike 2 alusel on tsiviilkolleegiumi lahendites olnud vajalik mitmetes perekonnaasjades eelkõige juhul, kui taotletud on lapsele elatise väljamõistmist. Näiteks 16. novembri 2004. a otsuses tsiviilasjas nr 3-2-1-125-04 viitas kolleegium: „Poolte abielust sündis XX. XXXXXXXX XXXX. a tütar.“ Samuti märkis kolleegium 30. novembri 2004. a otsuses tsiviilasjas nr 3-2-1-121-04, et: „Abielust sündis X. XXXXXXXX XXXX. a poeg A.K.“

Muude tsiviilasjadena, kus on TsMS-i § 241¹ lõikest 3 tulenevalt tarvilikuks osutunud teatud andmete, eelkõige nimede asendamine initsiaalide või X-dega, et mitte menetlusosalise eraelu puudutatavate andmete avalikustamise oluliselt kahjustada tema põhiõigust eraelu puutumatusele, võib eelkõige välja tuua loomulikult perekonnaasjad (nt ühisvara jagamine; elatise suurendamine jms). Väga paljud sellised vaidlused puudutavad aga isiku teovõime piiramist ja temale eestkostja määramist, kus X-dega on kaetud menetlusosaliste nimed. Näiteks 14. detsembri 2004. a otsuse tsiviilasjas nr 3-2-3-3-04 kirjeldavast osast võib lugeda järgmist: „XXXX XXXX esitas 21. mail 2003. a Tartu Maakohtule avalduse oma ema XXXX XXXXX teovõime piiramiseks ja talle eestkostja määramiseks. 16. oktoobril 2003. a täiendas X. XXXX oma avaldust taotlusega paigutada X. XXXX erihooldekodusse, kuna ta on ohtlik ümbritsevatele inimestele. Avalduse kohaselt põeb X. XXXX süvenevat vaimuhaigust, ta on vaenulikult meelestatud perekonnaliikmete vastu. Avaldaja arvates ei saa X. XXXX aru toimuvast, võib teha endale kahjulikke tehinguid ning vajab seetõttu eestkostet. Avaldaja on nõus olema oma ema eestkostja.“ Ilmselt ei teki kahtlust, et kõnesoleval juhul oli isikut tuvastada võimaldavate andmete avalikustatud kohtulahendis varjamine vajalik, et mitte ebamõistlikult kahjustada nii avaldaja kui ka tema ema ja teiste perekonnaliikmete eraelu puutumatust, sest sellise teabe avalikuks tulek võiks suure tõenäosusega pingestada nende erinevaid sotsiaalseid suhteid. Samasuguste juhtumitena võib välja tuua ka 7. veebruari 2005. a otsuse tsiviilasjas nr 3-2-3-2-04 ja 9. veebruari 2005. a otsuse tsiviilasjas nr 3-2-3-4-04.

Regulatsioon uues tsiviilkohtumenetluse seadustikus

Jõustunud kohtuotsuse arvutivõrgus avalikustamisele kohalduvad erisused näeb ette ka 20. aprillil 2005 vastu võetud ja 1. jaanuaril 2006 jõustuva¹⁰ uue TsMS-i¹¹ § 462. Kuigi

¹⁰ Riigikogus 15. juunil 2005 vastu võetud tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse seadustiku rakendamise seaduse § 1 (RT I 2005, 39, 308).

¹¹ RT I 2005, 26, 197.

selles sättes käsitletakse üksnes kohtuotsuse avalikustamise korda, rakendub säte TsMS-i § 463 lõike 2 alusel üldjuhul ka kohtumääruse suhtes. Kuna aga TsMS-i § 466 lõike 6 kohaselt tehakse arvutivõrgus avalikult teatavaks üksnes määrus, mis tähistab menetluse lõppemist¹², siis on uue TsMS-i § 462 rakendusala tegelikkuses samane kehtiva TsMS-i §-ga 241¹. Põhimõttelisi muudatusi võrreldes 1. juulil 2004 jõustunud sätetega ette nähtud ei ole. Küll aga on norme pisut täpsustatud ja seda mitte ainult konkreetset avalikustamise kohta käivat paragrahvi silmas pidades, vaid laiemalt.

Uue TsMS-i § 442 lõike 2 punkt 6 näeb sarnaselt kehtiva TsMS-i § 231 lõikega 2 ette, et otsuse sissejuhatuses tuleb märkida menetlusosaliste nimed ja isiku- või registrikoodid. Samas tuleb § 442 lõike 2 punkti 7 kohaselt menetlusosaliste aadressid otsuses märkida üksnes juhul, kui see on ilmselt vajalik otsuse täitmiseks või tunnustamiseks. Määruste osas näeb TsMS-i § 465 lõike 4 esimene lause ette, et menetlusosaliste isiku- või registrikoodid ja aadressid märgitakse määruks üksnes juhul, kui see on eeldatavasti vajalik määruks täitmiseks. Selles väljendub arusaam, et nimetatud andmed on vajalikud eelkõige kohtulahendi kui täitedokumendi puhul ning lahendis, mille rakendamiseks kohtutäiturit tarvis ei lähe (nt haldusasjas vaidlustatud haldusakt tähistatakse ja puudub vajadus tagasitäitmiseks), puudub nende järele reaalne nõudlus. Kohtutäiturile saadetavas kohtulahendis peavad menetlusosaliste isikute andmed olema siiski piisavalt täpselt kindlaks määratud, et otsus täidetakse ikka õige isiku suhtes. Erinevalt kohtust puudub täituril võimalus neid andmeid kohtutoimikust vaadata. Samas oleks ilmselt tehniliselt võimalik jätta kohtulahendid isikuandmete osas ka väga lakooniliseks ja lisada täiturile vajalikud isikuandmed eraldi lehel elektroonilise kohtuasjade registri (või tulevase elektroonilise kohtutoimiku vastavate andmeväljade) väljatrükina. See vähendaks vajadust X-de järele kohtulahendites oluliselt.

Jõustunud kohtulahendite arvutivõrgus avalikustamise kord on nähtud ette §-s 462. Avalikustamise koht (§ 462 lg 1) ei ole seaduses otseselt määratud, vaid need avalikustatakse "selleks ettenähtud kohas". Nimetatud kohaks tuleb pidada kohtulahendite registreid, kus lahendeid praegu avalikustatakse, kuid see ei välista võimalust, et tulevikus luuakse uus asjakohane andmebaas. Igal juhul parandab see säte kehtiva TsMS-i § 241¹ eksliku viite, et kohtulahendeid peaks otsima kohtute veebilehtedelt, mis on õige üksnes Riigikohtu lahendite puhul.

TsMS-i § 462 lõike 2 kohaselt ei avalikustata kohtulahendi arvutivõrgus avalikustamisel menetlusosalise isikukoodi või registrikoodi ning sünniaega ega aadressi. Kohus asendab otsuses menetlusosaliste ja tunnistajate nimed initsiaalide või tähemärgiga. Sätet on kehtiva seaduse sõnastusega võrreldes mõnevõrra kohendatud. Esmalt jääb silma, et avalikustamisele mittekuuluvate andmete sekka on lisatud juriidilisest isikust menetlusosalise registrikood. Selline nõue jääb allakirjutanu jaoks mõistetamatuks. On ju äriregistri, mittetulun-

¹² Menetluse lõpetamise määrus või määrus hagi läbi vaatamata jätmise kohta.

dusühingute ja sihtasutuste registri ning füüsilisest isikust ettevõtjate üldandmed kõigile arvutivõrgus vabalt ja tasuta kättesaadavaks tehtud.¹³ Andmed on hõlpsasti leitavad ka üksnes nimeosa järgi otsimisel ning seetõttu puudub vastavate andmete kohtulahendites varjamisel mõte (need andmed on juba muul viisil õiguspäraselt avalikustatud). Lisaks tuleb märkida, et IKS-i § 4 lõige 1 loeb isikuandmeteks üksnes füüsilise isiku kohta käivaid andmeid. Juriidilistel isikutel puudub eraelu, mille kaitseks oleks vaja nende registrikoodi kohtulahendi veebiversioonis X-dega asendada.

Teine uuendus TsMS-i § 462 lõikes 2 seondub elukoha varjamisega. Kui kehtiva TsMS-i § 241¹ lõige 2 keelab avalikustada menetlusest osavõtva isiku elukohta, siis uue TsMS-i § 462 lõige 2 nimetab selles kontekstis aadressi. Võib küsida, kas tegemist on üksnes terminoloogilise erinevusega või on soovitud sellise asendusega anda sättele senisest erinev sisu. Kui silmas peetakse füüsilise isiku eluruumi, siis vähemasti keeleliselt kõlab elukoht mõnevõrra anonüümsemalt kui aadress. Võib ju olla, et aadressi all peetakse uues TsMS-is silmas üksnes tänavat-maja-korterit, mitte aga asulat või omavalitsusüksust. Avalikkusele kättesaadavatest tsiviilkohtumenetluse seadustiku eelnõu menetlemist kajastavatest materjalidest sellele vastust ei leia. Rahvastikuregistri seaduse § 21 lõige 4 näeb rahvastikuregistrisse kantavate elukoha aadressiandmete puhul ette, et aadress koosneb järgmistest andmetest: 1) maakonna nimi; 2) valla või linna nimi; 3) linnaosa või osavalla nimi; 4) asustusüksuse liik ja nimi; 5) aadressikoha nimi (tänav, tee, väljaku, talu või muu aadressis kasutatava väikekoha nimi); 6) elamu (hoone) number; 7) korteri või muu omaette ruumi number; 8) aadressi koodid (olemasolu korral); 9) postiindeks. Järelikult tuleb aadressi all silmas pidada siiski kogu eluruumi paiknemise kohta käivat infot, seega selles osas sisulist muutust terminivahetusest välja lugeda ei saa. Küll aga tuleb siinkohal veel kord rõhutada, et allakirjutanu arvates vajaksid elukoha aadressiandmed kaitsmist üksnes ulatuses, milles nende alusel saaks isiku elukoha üheselt tuvastada.

Loogilisem oleks siiski arvata, et see terminoloogiline muudatus kaasneb juriidilise isiku registrikoodi avalikustamisele mittekuuluvate andmete hulka lisamisega, millega sätte reguleerimisala on oluliselt laiendatud. Juriidilise isiku puhul ei ole ju võimalik rääkida elukohast, vaid üksnes asukohast, kuid aadress on olemas mõlemal. Et TsMS-i § 462 lõike 2 ulatus ei ole piiratud füüsilise isiku andmetega, siis kehtib see ka juriidilisest isikust menetlusosalise kohta ja järelikult keelab sätte kohtulahendi veebiversioonis muu hulgas avalikustada juriidilisest isikust menetlusosalise asukoha aadressi. Allakirjutanu arvates ei ole niisugune regulatsioon siiski põhjendatud ning seda samadel motiividel, mis on esitatud eespool registrikoodi mitteavalikustamise puutuvalt. See tähendab, et ka juriidilise isiku asukoht on äriregistri teabesüsteemi kaudu avalikult ja tasuta kõigile kättesaadav teave ning tegemist ei ole isikuandmetega IKS-i tähenduses. Seetõttu ei ole nende kaitsmine TsMS-i §-s 462 ettenähtud viisil vajalik.

¹³ Vt https://info.eer.ee/ari/ariweb_package1.lihtparing?keel=0

Kuigi see läheb pisut kaugemale käesoleva artikli põhiosast, tuleb lisaks märkida, et TsMS-i § 462 lõike 2 teine lause – *kohus asendab otsuses menetlusosaliste ja tunnistajate nimed initsiaalide või tähemärgiga* – on samuti põhjendamatult ulatusliku sõnastusega. Nimelt ei saa sättest välja lugeda, mis eesmärgil seesugune piirang ette on nähtud (kas nt eraelu kaitse vms), ning seetõttu tuleb normi kohaseks rakendamiseks kõigis arvutivõrgus avalikustatavates kohtulahendites asendada menetlusosaliste ja tunnistajate nimed initsiaalide või tähemärgiga. Seejuures ei tehta vahet, kas tegemist on füüsilise või juriidilise isikuga. Kehtiva TsMS-i § 241¹ lõige 3 seevastu väljendab selgelt, et nime asendamine initsiaalide või tähemärgiga on vajalik, kui lahend sisaldab eraelulisi või delikaatseid isikuandmeid või kui lahendi isikuandmetega avalikustamine võib oluliselt kahjustada isiku eraelu puutumatus. Uues TsMS-i §-s 462 seotakse lahendi avalikustamise piiramine selles sisalduvate eraeluliste andmete tõttu üksnes kohtu võimalusega avalikustada lahend resolutsioonina või jätta lahend arvutivõrgus üldse avalikustamata. Võimalik on motiveerida, et menetlusest osavõtjate nimede avalikustamist kohtulahendi veebiversioonis tulebki piirata, sest see võimaldab kohtusse pöördunud isikul jääda suuremal määral avalikkuse eest varjule ning kohtulahend ei mõjuta füüsilise isiku sotsiaalseid suhteid, mis võiksid muidu saada kahjustatud. Näiteks juhul, kui kohtulahendist selgub, et füüsiline isik saab ebaseadusliku teenistusest vabastamise eest suure hüvitise, või nähtub, et temale kuulub hulk väärtuslikku maad või muid varasid, millest sugulastel-sõpradel-tuttavatel polnud aimugi. Teisest küljest jääb jällegi isikuandmete arvutivõrgus avalikustatud kohtulahendist väljajätmise korral puudulikuks lahendite sotsiaalne kontekst ning kaob ära võimalik avalikkuse järelevalve kohtunike tegevuse üle (nt kohtuniku võimalikud isiklikud sidemed menetluslase isikuga). Igal juhul tuleks avalikustatud lahendites nimede varjamist selgelt põhjendada, mida TsMS-i eelnõu menetlemise käigus aga tehtud ei ole. Arvestades, et kehtiv ning samuti suhteliselt hiljuti sätestatud regulatsioon on oluliselt leebem, tuleb nimede lausvarjamist ebamõistlikuks pidada. Nagu juba korduvalt märgitud, on juriidiliste isikute puhul veelgi raskem välja mõelda mõistlikke põhjusi, mis õigustaksid veenvalt nende kohta käivate andmete avalikustamise keelamist. Juriidiline isik kui seaduse alusel loodud õigussubjekt (tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 24) on üksnes õiguslik abstraktsioon. Juriidilise isiku puhul ei saa rääkida ei isikuandmetest IKS-i tähenduses ega eraelust ja selle puutumatuses (PS § 26).

Muus osas on uue TsMS-i § 462 regulatsioon (lõiked 3–5) sisult identne kehtiva TsMS-i §-s 241¹ ettenähtuga, kuigi sätete sõnastus on muudetud oluliselt kergemini arusaadavaks.

Kas XXX, Xxx või xxx?

Vaadates Riigikohtu lahendite veebiversioonis isikuandmete X-dega asendamise tehnikat, võib kohata mõningast ebaühtlust. On asendatud nii suurtähtedega¹⁴ kui ka väiketähte-

¹⁴ Nt RKKK 10. märtsi 2005. a otsus väärteloasjas nr 3-1-1-7-05; RKTk 24. septembri 2004. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-103-04; 16. novembri 2004. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-3-2-04; 25. novembri 2004. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-134-04; 2. veebruari 2005. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-3-1-05.

dega.¹⁵ Näiteks tsiviilkolleegium asendas alguses andmed suurte X-dega (kõik ajavahemikul 24. september 2004 kuni 2. veebruar 2005 tehtud XXX-lahendid), kuid alates 7. veebruarist 2005 on isikuandmed asendatud väikeste x-dega. Kriminaalkolleegium on viimases kahes XXX-lahendis kasutanud hoopis nn tõstutundlikku lähenemist, mille puhul on originaaltekstis sisalduvad suurtähed asendatud X-dega, väiketähed ja numbrid aga x-dega (nt 19. mai 2005. a otsus väärteloasjas nr 3-1-1-43-05: „Kuna konkreetseid tõendeid nimetatud ei ole, tuleks eeldada, et ka kõik ülejäänud tõendid kinnitavad K. S.-i suitsetamist 3. mail 2004. a kell 9.45 Xxxxxxx xx x juures.“)¹⁶ Võib muidugi norida, et kuna numbrid võtavad enda alla samuti kogu rea kõrguse, tuleks needki asendada X-dega. Samas ei ole allakirjutanu arvates selline algteksti tähttäheleline järgimine üldse vajalik, vaid varjatud andmed võiks asendada läbivalt suurte X-dega. Ühelt poolt jääb sellisel juhul paremini silma, et lahend mõnevõrra erineb allkirjastatud originaalst, teisalt ei teki ka olukordi, kus mõni lause algab väiketähega (vrd nt tsiviilkolleegiumi 6. aprilli 2005. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-3-3-05: „See puudutab ainult x. xxxxx enda võimalikku tervislikku seisundit, kuid ei anna alust jätta tema huvid täiesti kaitseta. x. xxxxxx ei olnud esindajat, samuti ei olnud kohus määranud talle esindajat riigi kulul, seega ei olnud tema huvid piisavalt kaitstud.“).

Kokkuvõte

Võib tõdeda, et artiklis käsitletud küsimuses on tekkinud teatud praktika, kuid ilmselt oleks ennatlik lugeda seda kinnistunuks. Kohtulahendis isikuandmete varjamise vajalikkuse ja põhjendatuse ning andmete varjamise viisi (asendamine initsiaalide või tähemärgiga, lahendi täielik või osaline mitteavalikustamine) üle otsustamine ei ole sugugi alati kerge ülesanne. Sellesse tuleb suhtuda täie tõsidusega, et mitte menetlusosaliste kaitset vajavaid õigusi kahjustada.

Isikuandmete X-dega asendamist on vaja selleks, et avalikustatud andmete alusel ei saaks otse tuvastada näiteks isiku sünniaega või elukohta. Selliste andmete puhul tuleb rangelt silmas pidada isiku enesemääramisõigust, mis hõlmab ka õigust ise otsustada enda kohta käivate andmete avalikustamise lubatavuse üle. Isik ei saa keelata kohtul tema isikuandmeid töödelda, sest seda tehakse seaduses sätestatud ülesandeid täites ning andmete töötlemine on kohtupidamiseks vajalik. Samas tuleb kohtul tagada töödeldavate isikuandmete kaitse, et need ei satuks kolmandate isikute valdusse. Avalik huvi kohtulahendite avalikustamise vastu ei kaalu kindlasti üles isiku huvi oma eraelu kajastavate andmete saladuses pidamise vastu.

Samas tuleb mõõnda, et mõnikord võib ka lihtne elukoha aadressi varjamise vajadus küsimusi tekitada. Näiteks olukorras, kus inimene esitab halduskohtule kaebuse omandire-

¹⁵ Nt RKKK 24. jaanuari 2005. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-126-04; RKTk 7. veebruari 2005. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-3-2-05; 9. märtsi 2005. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-7-05; 20. mai 2005. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-52-05; 15. juuni 2005. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-63-05.

¹⁶ Nt RKKK 6. mai 2005. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-32-05; 19. mai 2005. a otsus väärteloasjas nr 3-1-1-43-05.

formi käigus antud tagastamise või erastamisest keeldumise korralduse peale. Mõnel juhul ei ole võimalik kohtutoimikust üheselt välja lugeda, kas kaebuse esitaja kasutab vaidlustalust eluruumi ise või elab selles keegi teine või ei kasutata seda üldse. Kuna ruumi tegelik kasutusotstarve pole selge (elukoht või mitte), siis on raske hinnata ka selle aadressiandmete avalikustamise lubatavust. Selliseid olukordi on kindlasti teisigi. Leian, et kahtluse tekkimisel tuleks pigem eelistada nimetatud andmete kohtulahendi veebiversioonis varjast. Seda põhjusel, et ebaõigesti ülemäära suure andmehulga avalikustamisega tekitatavat võimalikku kahju ei ole võimalik hiljem andmete kustutamisega kõrvaldada, st varasemat olukorda ennistada.

Kohtulahendite Internetis avalikustamise kriteeriumide tulevase muutumise puhul (TsMS § 462) tuleb eelkõige kahelda juriidilise isiku kohta käivate andmete avalikustamise keelamise vajalikkuses. Samuti oleks tarvis põhjalikult kaaluda, kas kõigis arvutivõrgus avaldatavates jõustunud kohtulahendites on sisulist vajadust varjata menetluses osalenud isikute (sh juriidiliste isikute) nimesid.

VIRGO SAARMETS,
Riigikohtu halduskolleeegiumi nõunik

MÕNDA LIIASTEST VÄLJENDITEST

Redigeeritud kirjalik tekst sisaldab tavaliselt hulga vähem liiasust kui suuline. Siiski tuleb paljudes trükis avaldatud lugudes ette väljendeid, kus saaks sõnu ja grammatilisi tunnuseid ära jätta, ilma et kirjutatu mõte ähmastuks. Siinne kirjutus juhib tähelepanu levinud liiastele väljenditele ja annab nõu, kuidas neid vältida. Rohked näited pärinevad Eesti Keele Instituudi keelenõupäevikutest. Olen kasutanud ka 1999. aasta õigekeelsussõnaraamatut ja varasemaid liiasuskäsitlusi.

1. Tuletus ja vormimoodustus

1.1. *lt*-tuletised

Eesti keele produktiivseim määrsõnaliide on *-lt* (nt *ahne + -lt → ahnelt*, *teadlik + -lt → teadlikult*, *meeldiv + -lt → meeldivalt*, *ebaõnnestunud + -lt → ebaõnnestunult*, *ettekavatsetud + -lt → ettekavatsetult*). Liiased määrsõnad tekivad, kui kirjutaja kasutab *lt*-sufiksit põhjuseta, nt tarvitab *kohe* asemel *koheselt* (tuletuskäik: *kohe + ne → kohene*; *kohene + lt → koheselt*). *lt*-lõpulist ületuletist võidakse pruukida ka liitsõnade ja sõnaühendite asemel (nt *eraviisil* asemel *eraviisiliselt*, *iga päev* asemel *igapäevaselt*).

lt-sufiksiga on tekitatud hulk määrsõnu, mille puhul võiks kaaluda järgmisi asendusvõimalusi:

aastaringiselt → *aasta läbi*, *aasta ringi*, *aasta otsa*, *terve aasta*; *ööpäevaringiselt* → *ööpäev läbi*, *terve ööpäeva*, *kogu ööpäeva*;

lühiajaliselt → *lühikest aega*; *pikaajaliselt* → *pikka aega*;

esmakordselt → *esimest korda*; *teistkordselt* → *teist korda*; *kahekordselt* → *kaks korda* (aga *kahekordselt nähtud vaev* → *topeltvaev*); *mitmekordselt* → *mitu korda*, *mitmel korral*, *korduvalt*; *paljukordselt* → *palju kordi*, *korduvalt*; *veelkordselt* → *veel kord*;

aegaviimatult → *aega viimata*; *ettekavatsematult* → *ette kavatsemata*;

enneaegselt → *enneaegu*, *enne õiget aega*; *õigeaegselt* → *õigel ajal*, *õigeks ajaks*; *samaaegselt*, *üheaegselt* → *korraga*, *ühekorraga*, *ühtaegu*, *samal ajal*, *ühel ajal*; *ennetähtaegselt* → *enne tähtaega*;

etapiviisiliselt → *etapiti*, *etapi viisi* = *etapiviisi*; *rühmaviisiliselt* → *rühmaviisi* = *rühma viisi*; *sarjaviisiliselt* → *sarjaviisi* = *sarja viisi*;

lepingujärgselt → *lepingu järgi, lepingu kohaselt*; *taasiseseisvumisjärgselt* → *taasiseseisvumise järel, pärast taasiseseisvumist*;

ligikaudselt → *ligikaudu*; *umbkaudselt* → *umbkaudu*;

edaspidiselt → *edaspidi*; *vastupidiselt* → *vastupidi*;

pindalaliselt → *pindalalt* (nt *pindalalt suurim ookean*); *maa-alaliselt* → *maa-alalt*.

Kohendamist on vajanud järgmisedki kehvatõitu keelendid:

algselt → *esialgu, eslotsa*; *esialgselt* → *esialgu, algul*; *eelnevalt* → *ette, eelmine, varasem, enne* (nt *Lepingu lõpetamisest tuleb eelnevalt teatada* → *Lepingu lõpetamisest tuleb ette teatada*); *liigselt* → *ülearu, liiga (palju)*;

igaaastasel → *iga aasta, igal aastal*; *igapäevaselt* → *iga päev*; *igakülgselt* → *igati, igapidi* = *iga pidi*; *kõigekülgselt* → *kõigiti, igati*; *omakäeliselt* → *oma käega*; *selgesõnaliselt* → *selge sõnaga, sõnaselgelt*; *sõnasõnaliselt* → *sõna-sõnalt*; *ühehäälselt* → *ühel häälel, ühehäälnel* (nt *ühehäälselt vastu võetud otsus* → *ühel häälel vastu võetud otsus, ühehäälnel otsus*); *ülearuselt* → *ülearu*; *üleliigselt* → *üleliia*; *ülemääraselt* → *ülemäära*; *ülemaailmselt* → *kogu maailmas*; *ülemaaliseselt* → *üle maa, kogu maal, kogu riigis*; *üleriigiliseselt* → *üle riigi, kogu riigis, kogu maal*; *üle-euroopaliselt* → *üle Euroopa, kogu Euroopas*; *üle-eestiliseselt* → *üle Eesti, kogu Eestis*; *riigisiseliseselt* → *riigis, riigi sees, riigisisesi*; *ettevõtteseliseselt* → *ettevõtte sees, ettevõttes*.¹

1.2. Muud tuletised

Liigliha all kannatavad verbid *levinema* ja *lisandama*, mille asemel on keeles olemas *levima* ja *lisama*. *Tõusetuma* saab asendada sõnadega *tekkima, kerkima, tõusma* või *üles tõusma* (nt *Koosolekul arutati tõusetunud küsimusi* → *Koosolekul arutati tekkinud küsimusi*).

Ületuletatud on adjektiivid *haiglaslik* ja *koletuslik*, nende seest paistavad paremad sõnad *haiglane* ja *kole(tu)*.² Omadussõnast *vali* saab tuletada *us-liitelise* nimisõna *valjus*, mitte *valjusus*.

Paar aastat on ülikoolide vastuvõtuosakonnad kasutanud sõna *lävend* 'immatrikuleerimiseks vajalik eksamipunktide arv'. Siin ei lisa *nd*-sufiks sõnale midagi märkimisväärset, seetõttu on parem kasutada metafoorselt tüve *lävi*, kuulda on olnud ka sõna *künnis* (*vastuvõtukünnis*).

¹ Vt ka S. Mäearu. It-liitelised määrsõnad. – Keelenõuanne soovitab 2. Tallinn 2000, lk 117–139.

² Vt ka H. Rajamets. Rumalad sõnad. – Eesti Päevaleht 26.08.1997.

1.3. Vormimoodustus

Vormimoodustuses on vahel vaja parandada topeltülivõrret: *kõige enim* → *enim* = *kõige enam*; *kõige vägevaim* → *vägevaim* = *kõige vägevam*. Eesti keeles on olemas sõnad *maksimaalne*, *minimaalne* ja *optimaalne*, mis märgivad juba omaduse suurimat määra, seetõttu ei saa nendest teha võrdevorme (nt *maksimaalsem*, *kõige maksimaalsem*). Kui on vaja omaduse suuremat määra näidata, kasutatagu muid väljendusviise, nt *Olympiaadil saadi kõige maksimaalsemalt 103,5 punkti* → .. *kõige rohkem 103,5 punkti*.

Kui omadussõna on juba keskvõrdes või ülivõrdes, ei ole vaja selle ette panna sõnu *rohkem* või *enam*, nt *enam soodsam* → *soodsam*; *rohkem tublim* → *tublim*; *rohkem kõrgemal* → *kõrgemal*; *rohkem meelepäraseim* → *meelepäraseim*.

Sõnas *koomamale* on kaks keskvõrde tunnust kõrvuti, selle asemel on hea kirjutada *koomale*.

2. Sõnaliiasus

2.1. Verbid

Liiasid sõnu, tavaliselt adverbe, on paljudes ühendverbides. Pseudoühendverbid tekitakse kahel viisil:

- 1) arvatakse, et verb ei ole üksi piisavalt tugev tähenduse kandja ning lisatakse võimendav määrsõna, nt *lahti lahkama* pro *lahkama*; *ära surema* pro *surema*;
- 2) ei tunta tuletatud verbi tähendust ja tehakse kontaminatsioon, nt verbide *töötlemä* ja *ümber töötama* ühendamisel saadakse väär *ümber töötlemä*.

Näiteid:

- 1) *edasi jätkama* → *jätkama*; *edasi kestma* → *kestma*; *eellettevalmistama* → *ette valmistama*; *enda alla hõlmama* → *hõlmama*; *lahti defineerima* → *defineerima*, *määratlema*; *sisse imema* → *imema*; *tagasi peegeldama* → *peegeldama*; *välja elimineerima* → *elimineerima*; *välja leiutama* → *leiutama*; *välja selekteerima* → *selekteerima*; *ära määrama* → *määrama*; *ära määratlema* → *määratlema*; *ära mainima* → *mainima*; *üles püstitama* → *püstitama*; *üles tõstatama* → *tõstatama*; *ümber muutma* → *muutma*;
- 2) *alla langetama* → *langetama*, *alla laskma*; *edasi edenema* → *edenema*, *edasi arenema*; *ette dikteerima* → *ette ütlemä*, *ette kirjutama*, *dikteerima*; *ette eeldama* → *eeldama*, *ette nägema*; *ette ennustama* → *ennustama*, *ette kuulutama*; *ette kujutlema* → *kujutlema*, *ette kujutama*; *ette plaanima*, *ette planeerima* → *plaanima*, *planeerima*; *ette prognoosima* → *prognoosima*, *ette kuulutama*, *ennustama*; *ette valmistuma* → *valmistuma*, *(end) ette valmistama*; *järele küsima* → *küsimä*, *järele pärimä*; *järele matkima* → *matkima*, *järele tege-mä*; *juurde lisama*, *kaasa lisama* → *lisama*, *juurde panema*, *kaasa panema*; *kätte saabuma* ® *saabuma*, *kätte jõudma*; *kindlaks määratlema* → *määratlema* ‘defineerima’, *kindlaks määrama*; *kinni peatama* → *peatama*, *kinni pidama*; *kinni sulgema* → *sulgema*, *kinni panema*; *kokku lagunema* → *lagunema*, *kokku kukkuma*; *kokku põrkuma* → *põrkuma*, *kokku*

põrkama; kokku ühendama → ühendama, kokku panema; kõrvale hoiduma → hoiduma, kõrvale hoidma; lahti dešifreerima → dešifreerima, lahti šifreerima; peale alustama → peale hakkama, alustama; sisse importima → importima, sisse vedama; tagasi naasma → naasma, tagasi tulema, tagasi minema, tagasi pöörduma; tagasi taanduma → taanduma, tagasi tõmbuma; vahele sekkuma → sekkuma, vahele segama; välja eksportima → eksportima, välja vedama, välja viima; välja laenutama → laenutama, välja laenama; ära lahkuma → lahkuma, ära minema; ära likvideerima → likvideerima, ära kaotama; üle siirduma → siirduma, üle minema; üles ilmutama → ilmutama, üles näitama; üles loetlema → loetlema, üles lugema; üles nimetama → nimetama, loetlema, üles lugema; üles pildistama → pildistama, üles võtma; ümber reformima → reformima, ümber kujundama; ümber reorganiseerima, ringi reorganiseerima → ümber korraldama, ringi korraldama, reorganiseerima, ümber organiseerima, ringi organiseerima; ümber tõlkima → tõlkima, ümber panema.

2.2. Adjektiivid *alane*, *poolne*, *nimeline* jt

Keelenõuandjad on saanud kõige rohkem liiasusküsimusi omadussõnade *alane* ja *poolne* kohta.³

2.2.1. *alane*

Tavaliselt aitab *alase*st vabaneda liitsõna tegemine, ent seejuures tuleb arvestada kokku- ja lahkukirjutamise põhimõtteid (nt pikkuse põhimõtet, mille järgi tuleb liiga pikaks kipuvad ühendid lahku kirjutada), nt *ainealane* koolitus → *ainekoolitus*; *ainealane* olümpiaad → *aineolümpiaad*; *ajaloolane* konverents → *ajalookonverents*; *ametialane* saladus → *ametaladus*; *bioloogiaalane* ajakiri → *bioloogiaajakiri*; *eetikaalase* info portaal → *eetikainfo portaal*; *ehitus*alane ühissetevõte → *ehituse* ühissetevõte, *ehitus*ühissetevõte; *e-õppe* alased uuringud → *e-õppe* uuringud; *haiguse*alane kontroll → *haigus*kontroll; *ideoloogia*alane kirjandus → *ideoloogiakirjandus*; *infotehnoloogia*alased probleemid → *infotehnoloogia* probleemid; *keskkonnakaitse*alane konverents → *keskkonnakaitse* konverents; *kunst*alane haridus → *kunsti*haridus; *kutse*alane ettevalmistus → *kutse*õpe; *kutse*alane sobivus → *kutsesobivus*; *lepingu*alane töö → *lepingu*töö = *lepinguline* töö; *loodusturismi*alane koolitus → *loodusturismi* koolitus; *maakonna* tuletõrjealased võistlused → *maakonna* tuletõrjevõistlused; *matemaatika*alane mõiste → *matemaatikamõiste*; *metroloogia*alane teenus → *metroloogiateenus*; *muusika*alane kirjandus → *muusikakirjandus*; *muusika*alased õpingud → *muusika*õpingud; *ohutus*alased põhimõtted → *ohutus*põhimõtted; *personalitöö*alased dokumendid → *personalitöö* dokumendid; *postside*alased küsimused → *postside* küsimused; *rahandus*alane kontroll → *rahandus*kontroll; *ravim*alane informatsioon → *ravimi*info; *seksuaaltervise*alane statistika → *seksuaaltervise* statistika; *sisejulgeoleku*alased teemad → *sisejulgeoleku* teemad; *sõidutariifi*alane info → *sõidutariifi*info; *sõnaraamatute*alane töö → *sõnaraamatutöö*; *sõnavara*alane töö → *sõnavaratöö*; *teatricalane* kirjutus → *teatri*kirjutus; *teenistus*alane kohustus → *teenistus*kohustus; *transpordi*

³ Vt A. Mund. Liialdagem mõõdukalt! – Keelenõuanne soovitab 3. Tallinn 2004, lk 110–117.

alane kokkulepe → *transpordikokkulepe, veokokkulepe; tuleohutusealased probleemid* → *tuleohutusprobleemid; tööalane nõupidamine* → *tööõupidamine; õigusalane abi* → *õigusabi; õigusalane nõuanne* → *õigusnõuanne*.

Järgmisi ühendeid saab veel rohkem lühendada loobumisega üleliigsest sõnast *tegevus*: *e-õppealane tegevus* → *e-õpe*; *hoolekandevalase tegevuse arendamine* → *hoolekande arendamine*; *noorte- ja harrastusspordialase tegevuse koordineerimine* → *noorte- ja harrastusspordi korraldamine*.

Vahel on võimalik loobuda ka sõnast *ala* või *alal*, nt *ametiala nõuded* → *ametinõuded*; *huvialaring* → *huviring*; *kirjandus õiguse alalt* → *õiguskirjandus*; *rahandusala* → *rahandus*; *sotsiaalalavaldkond* → *sotsiaalvaldkond*; *uuring sotsioloogia alal* → *sotsioloogiline uurimine* = *sotsiouuring*.

Tüve *ala* küüsis vaevlevad paljud ametinimetused, nt *asedirektor ehituse alal*, *direktori asetäitja ehitusalal* ~ *ehituse alal* → *ehitusdirektor*; *asedirektor tootmise alal* → *tootmisdirektor*; *direktori asetäitja haldusalal* → *haldusdirektor*; *direktori asetäitja majandusalal*, *direktori asetäitja ökonomika alal* → *majandusdirektor*; *direktori asetäitja teadusalal*, *teadusala asedirektor* → *teadusdirektor*; *tehnikala asedirektor* → *tehnikadirektor*; *juhataja asetäitja tootmise alal* → *tootmisjuhataja*; *huvialajuht* → *huvijuht*; *lavastusala juhataja* → *lavastusjuhataja*; *õppealajuht* → *õppejuhataja*; aga ka *haridusala töötaja* → *haridustöötaja*; *rahandusala töötaja* → *rahandustöötaja*; *tervishoiuala töötaja* → *tervishoiutöötaja*; *asjatundja statistika alal* → *statistika asjatundja*; *eriteadlane silmahai-guste alal* → *silmahai-guste eriteadlane*.

2.2.2. poolne ja poolt

Sõna *poolne* saab üsna lihtsalt paljudest ühenditest välja jätta, nt *direktoripoolne ettepanek* → *direktori ettepanek*; *ehitajapoolne nõue* → *ehitaja nõue*; *komisjonipoolsed ettepanekud* → *komisjoni ettepanekud*; *omapoolne nägemus* → *oma arusaam, oma arvamus*; *ostja-poolne raha* → *ostja raha*; *pangapoolsel allkirjastamisel* → *panga allkirjastamisel*; *tellijapoolne esindaja* → *tellija esindaja*; *Soome-poolne seisukoht* → *Soome seisukoht*; *Euroopa Liidu poolne dotatsioon* → *Euroopa Liidu dotatsioon*.

Muudest *poolse*-juhtumitest sagedamini oleme küsimusi saanud viisakusasesõna *Teie* ning omadussõna *poolne* kokku- ja lahkukirjutuse kohta. Enamasti saab sealgi ühendit lühemaks teha, nt *Teie-poolne kavand* → *Teie kavand*; *Teie-poolne nõusolek* → *Teie nõusolek*; *Teie-poolne toetus* → *Teie toetus*.

Ka sõna *poolt* kasutus on ajast aega rohkem küsimusi tekitanud, seetõttu käsitlegem seda- gi lühidalt.⁴ Paljudest täienditest on võimalik *poolt* eemaldada: *direktori poolt allkirjuta-*

⁴ Vt S. Mäearu. *poolt* vastu. – Keelenõuanne soovitat. Tallinn 1996, lk 64–65.

tud dokument → *direktori allkirjutatud* ~ *allkirjastatud dokument*; *juhataja poolt tehtud otsus* → *juhataja tehtud otsus*; *kirjastuse poolt välja antud raamatud* → *kirjastuse välja antud raamatud*; *kunstniku poolt kujundatud pakend* → *kunstniku kujundatud pakend*; *meie poolt tehtud täpsustused* → *meie tehtud täpsustused*; *riigi poolt ülalpeetav* → *riigi ülalpeetav*; *tema poolt väljaõeldud arvamus* → *tema väljaõeldud arvamus*; *ülikooli teadlaste poolt avastatud seos* → *ülikooli teadlaste avastatud seos*; *tormi poolt murtud puud* → *tormi* ~ *tormist murtud puud* (kokkukirjutus *tormimurtud* on siin väär).

Jätnud lausest *Kõik teie poolt eelnevalt saadetud kupongid osalevad loosimisel* välja liigsed sõnad, saame *Kõik teie saadetud kupongid osalevad loosimisel*.

Kui tegija on teada, ei ole põhjust pruukida *poolt*-tarindit ega umbisikulist tegumoodi, nt *ministeeriumi poolt on koostatud ..* → *ministeerium on koostanud ..*; *juhatus nimetatakse nõukogu poolt* → *juhatuse nimetab nõukogu*; *tee, mida paljude poolt hinnatakse* → *tee, mida paljud hindavad*; *ettepanek vaadatakse direktori poolt läbi* → *direktor vaatab ettepaneku läbi*; *toodetud Hagari poolt Tartus* → *tootnud Hagar Tartus*.

2.2.3. Muu

Nüüd toogem näiteid teistegi liiate omadussõnade vältimise kohta.

Üleliigne ***nimeline*** vaatab vastu paljudest pühendusnimetustest, nt *Juhan Liivi nimeline luuleauhind* → *Juhan Liivi luuleauhind*; *Wiedemanni-nimeline keeleauhind* → *Wiedemanni keeleauhind*; *Chopini-nimeline konkurss* → *Chopini konkurss*; *Louis Weissi nimeline parlamendihoone* → *Louis Weissi parlamendihoone* (Strasbourgis); *Johannes Voldemar Veski nimeline auditoorium* → *Johannes Voldemar Veski auditoorium* (Tartu ülikoolis).

vaheline: *ettevõtetevaheline koostöö* → *ettevõtete koostöö*; *liikmesriikidevaheline kokkulepe* → *liikmesriikide kokkulepe*; *pedagoogidevahelised suhted* → *pedagoogide suhted*; *sõidukitevaheline kokkupõrge* → *sõidukite kokkupõrge*.

vastane: *alkoholismivastane ravi* → *alkoholismiravi*; *gripivastane vaktsiin* → *gripivaktsiin*; *libedusevastane tõrje* → *libedusetõrje*.

Parandamist on vajanud veel *arvutipõhine juhtimine* → *raaljuhtimine*; *veebipõhine kursus* → *veebikursus*; *habemeajamisjärgne vedelik* → *habemevesi, lõuavesi*; *süsteemitelefoni kohane kasutusjuhend* → *süsteemitelefoni kasutusjuhend*; *vesialuseline värv* → *vesivärv*, *vesiemulsioonvärv*; *õnnetustepuhuse abi leping* → *õnnetusabi leping*; *paarisarvuline kuu-päev* → *paariskuupäev*; *Vaikse ookeani äärne rannik* → *Vaikse ookeani rannik*.

2.3. Muud sõnaühendid ja liitsõnad

2.3.1. Liiane on ühendi keskmine osa

Mõnest tiitlist saab ära jätta sõna *teadus*, nt *ajalooteaduste doktor* → *ajaloodoktor*; *keemiateaduste doktor* → *keemiadoktor*; *majandusteaduste doktor* → *majandusdoktor*; *ökonoomikateaduste doktor* → *majandusdoktor*; *meditsiiniteaduste doktor* → *meditsiinidoktor*; *pedagoogikateaduste doktor* → *pedagoogikadoktor*. Uurimiskeskuste nimetusteski on *teadus* vahel liigne: *keemiateaduse tippkeskus* → *keemia tippkeskus*, selle eeskujul ka *füüsika tippkeskus*, *molekulaar- ja rakubioloogia tippkeskus*, *biomeditsiini tippkeskus*.

Lohisevast keelendist, mille keskel on sõna *otstarve*, on parem teha liitsõna: *põllumajandusliku otstarbega maad* → *põllumajandusmaad*; *sihtotstarbeline annetus* → *sihtannetus*; *sihtotstarbeline finantseerimine* → *sihtfinantseerimine* = *sihtrahastamine*; *õppeotstarbeline kirjandus* → *õppekirjandus*; *õppeotstarbeline lennuk* → *õppeleennuk*; *üldotstarbeline ruum* → *üldrüüm*.

Verbist tuletatud *mine-*, *us-* vms nimisõna on liiast järgmistes ühendites: *eksami toimumise aeg* → *eksami aeg*; *ISBN-i saamise taotluse elektrooniline vorm* → *ISBN-i taotluse elektrooniline vorm*; *kvalifikatsiooni tõstmise kursused* → *kvalifikatsioonikursus(ed)*, *(kutse)täienduskursus(ed)*; *rehvide tootmise tehnoloogia* → *rehvitehnoloogia*; *soojusenergia tarbimise arve* → *soojusenergia arve*; *trahvi määramise kviitung* → *trahvikviitung*; *tööde teostamise graafik* → *töögraafik*; *uuringute osutamise ruumid* → *uuringuruumid*; *piimatoodete valmistamise meister* → *piimatoodete meister*; *abiteeninduspersonal* → *abipersonal*; *aeronavigatsioonilise info teeninduse spetsialist* → *aeronavigatsiooninfo spetsialist*; *ärikliendi teenindusosakond* → *ärikliendiosakond*; *beebihooldamise salvärätikud* → *beebisalvärätikud*; *elulookirjelduse andmed* → *elulooandmed*; *võõrkeele oskuse katse* → *võõrkeelekatse*; *holokausti mälestuste muuseum* → *holokaustimuuseum*; *kaldus olekus printer* → *kaldus printer*; *töötavas (mittetöötavas) olekus vedurid* → *töötavad (mittetöötavad) vedurid*.

Ühend *arvuti kasutamise oskus* oli tekstis loomulik 1990. aastate alguses, arvutiteadmiste levikut arvesse võttes on praegu parem kasutada liitsõna *arvutioskus*.

Vahel saab maha tõmmata verbi kesksõna ja seeläbi sõnaühendit sujuvamaks teha, nt *administratiivõigusrikkumise toime pannud isik* → *haldusõigusrikkuja*; *korterivarguste menetlemisega tegelev töögrupp* → *korterivarguste menetlemise tööühm*; *massiliselt toodetav kaup* → *masskaup*; *merel ja sisevetel kasutatavad terminid* → *merendus- ja siseveeterminid*; *ühekordselt kasutatav nõu* → *ühekorranõu*; *peksmisest põhjustatud vigastused* → *peksmisvigastused*; *seeriaviisi toodetud auto* → *seeriaauto*; *soolaga maitsestatud paisutatud mais* → *soolane paismais*, *soolane plaksumais*.

Liitsõnust *asustusajalugu*, *kirjandusajalugu*, *kultuuriajalugu*, *muusikaajalugu*, *teatriajalugu* saab hõlpsasti kujundada sõnad *asustuslugu*, *kirjanduslugu*, *kultuurilugu*, *muusika-*

lugu, teatrilugu. Nende alade uurijad on vastavalt *asustusloolased, kirjandusloolased, kultuuriloolased, muusikaloolased, teatriloolased*.

Nüüd näiteid liiate liitsõnade kohta, kus keskmine komponent märgib tegevust: *gaasivarustustorustik* → *gaasitorustik*; *kalakasvatustiik* → *kalatiik*; *karjakasvatustufarm* → *karjafarm*; *linnukasvatustufarm* → *linnufarm*; *loomakasvatustufarm* → *loomafarm*; *laevaehitustehas* → *laevatehas*; *masinaehitustehas* → *masinatehas*; *puidutöötlemistööstus* → *puidutööstus*; *alarmiandmisvahend* → *alarmivahend*; *lubjapõletusahi* → *lubjaahi*; *majapidamismasin* → *kodumasin*; *majapidamisseep* → *pesuseep*; *majapidamistarbed* → *majatarbed*; *pesupesemismasin* → *pesumasin*; *huulehoolduspalsam* → *huulepalsam*.

Muid näiteid, kus keskmine osa on liigne: *esmamedabi* → *esmaabi*; *vanem med-õde* → *vanemõde*; *valve med-õde* → *valveõde*; *esmatasandi juht* → *esmajuht*; *fototarvete kauplus* → *fotokauplus*, *fotoäri*; *iirisekommijäätis* → *iirisejäätis*; *kangakudumistöötuba* → *kangakudumistuba*; *käsitöö abivahendid* → *käsitöövahendid*; *kaugõppeüliõpilane* → *kaugüliõpilane*; *kultuurhariduskool* → *kultuurikool*; *kultuurharidustöö* → *kultuuritöö*; *lähivõitlusrelvad ja kaugvõitlusrelvad* → *lähi- ja kaugrelvad*; *leedripuumarjad* → *leedrimarjad* (“Eesti entsüklopeedia” järgi on *leedripuu* vananenud nimetus); *kanahakklihakatlet* → *kanalihakatlet*, *kanakatlet*, *kanalihakroket* → *kanakroket*; *krevetilihamaitseline* → *krevetimaitseline*, *kreveti maitsega*; *riisi-krabilihasalat* → *riisi-krabisalat*; *perekonnaseisuaudite büroo* → *perekonnaseisubüroo*; *rendimüügi juht* → *rendijuht*; *saagikoristusteenusleping* → *saagikoristusleping*; *segumahlanehtar* → *segunehtar*; *sekretäritööteenus* → *sekretäriteenus*; *toiduaine(te)kauplus* → *toidukauplus*; *tarbesõidukite automess* → *tarbesõidukite mess*; *tööettevõtja* → *töövõtja*; *tööettevõtt* → *töövõtt*; *tööettevõtuleping* → *töövõtuleping*; *töösisekorraeeskirjad* → *töökord*, *kodukord*; *tootmistööstushoone* → *tootmishoone*; *tööstushoone*; *uimastiinfo- ja nõustamistelefon* → *uimastinõustustelefon*; *õietolmukaitsevõrk* → *õietolmuvõrk*; *õppetöövorm* → *õppevorm*; *õuelillevaas* → *õuevaas*; *maakonnaavalitsus* → *maavalitsus*; *üheperekonnaelamu* → *ühepereelamu*; *alkoholijoobe seisundis autojuht* → *alkoholijoobes autojuht*; *autode tehniline teenindamine* → *autoteenindus*; *kalatäidisega pelmeenid* → *kalapelmeenid*; *lihatäidisega pelmeenid* → *lihapelmeenid*; *loomse päritoluga rasvad* → *loomsed rasvad*; *meditsiinilise sisuga dokumendid* → *meditsiinilised dokumendid* = *meditsiinidokumendid*; *süvendatud õppega klass* → *süvaklass*; *süvendatud õppega kool* → *süvakool*; *loomade transpordi sõiduk* → *loomaveok*.

Keelenõusoovijad on murdnud mõnikord pead nimisõna ja *tüüpi* kokku-lahkukirjutuse asjus. Vahel saab siingi muret vältida, tehes liitsõna, nt *kambri tüüpi vangla* → *kambervangla*; *laagri tüüpi vangla* → *laagervangla*; *laagri tüüpi õlu* → *laagriõlu*; *põimiku tüüpi etendus* → *põimiketendus*.⁵

Korduvalt on küsitud, kas liitsõnast *perekonnanimi* võib keskmise osa välja jätta. Oleme siiski soovitanud hoida traditsioonilist sõnakuju.

⁵ Vt E. Kindlam. Meie igapäevane keel. Tema hoolet ja seadet. Tallinn 1976, lk 107–108.

2.3.2. Liiane on ühendi esimene osa

Keelenõuandjate märkmetest selgub terve hulk liitsõnu, kus liigne on esimene osa, nt *aerolennuk* → *lennuk*; *ajahetk* → *hetk*; *alajaotis*, *alajaotus* → *jaotis*; *alakomponent*, *osakomponent* → *komponent*; *ekstrataksokad* → *taksoakud*; *esmaprioriteetne* → *prioriteetne*; *helifilmilaulud* → *filmilaulud*; *kasutusvalmis salatikaste* → *valmis salatikaste*; *toidukaste* → *kaste* (*Bologna kaste*, *Tex-Mexi kaste*, *karbikaste*); *kontakttelefon* → *telefon*; *kontrollreid* → *reid*; *koorevõi* → *või*, täpsemalt: *hapukoorevõi*, *rõõsakoorevõi*; *lennukiangaar* → *angaar*; *piletikomposter* → *komposter*; *rahvatervis*, *rahvatervishoid* → *tervishoid*; *soojus-elektriküttekeha* → *elektriküttekeha*; *sõjalennuvägi* → *lennuvägi*; *sõjaõhujõud* → *õhujõud*, *lennuvägi*; *sõjamerejõud* → *merevägi*, *merejõud*; *sünnijuubel* → *juubel* (liiane pole tööjuubel); *tasuarve* → *arve*; *töökoosolek* → *koosolek*; *tõstekraana* → *kraana*; *tõstevints* → *vints*; *ülelennud mandrilt saarele* → *lennud mandrilt saartele*; *õhulennud mandrilt saarele* → *lennud mandrilt saarele*; *kõrgekvaliteediline*, *kõrgekvaliteetne* → *kvaliteetne*, *kvaliteet-* (*kõrgekvaliteediline kaup*, *teras*, *paber* → *kvaliteetkaup*, *-teras*, *-paber*); *laiatarbekaup*, *rahvatarbekaup* → *tarbekaup*; *suurimpeerium* → *impeerium*; *isetaastuv energia* → *taastuv energia*; *iselimuv mark* → *liimuv mark*.

Järgmistes liitsõnades on peidus kontaminatsioon: *kutsekvalifikatsioon* → *kvalifikatsioon*, *kutseoskus(ed)* (*kutsekvalifikatsiooni nõuded* on *kvalifikatsiooninõuded*); *lõppfinaal* → *finaal*, *lõppvõistlus*; *naispoetess* → *poetess*, *naispoeet*; *rahvareferendum* → *referendum*, *rahvahääletus*; *suurtükikanonaad* → *kanonaad*, *suurtükitali*; *tulevikuprognos* → *ennustus*, *prognos*; *usukonfessioon* → *konfessioon*, *usutunnistus*; *ususekt* → *usulahk*, *sekt*; *õppekursioon* → *ekskursioon*, *õppekäik*. Ühele küsijale on tulnud selgitada, et sõna *peedisalat* ei pea parandama *punapeedisalati*ks, hoolimata sellest et soome keeles on *punajuurisalaatti*.

Paljudes ühendites on liigne täiend, nt *juriidilised õigusabiteenused* → *õigusabiteenused*; *asjatu laim* → *laim*; *ebakonstruktiivne konflikt* → *konflikt*; *ebaseaduslik kõrvalehüpe* → *kõrvalehüpe*; *elatanud rauk* → *rauk*; *etniline rahvus* → *rahvus*; *geneetiline pärilikkus* → *pärilikkus*; *hea õnnestumine* → *õnnestumine*; *hea voorus* → *voorus*; *identsed koopiad* → *koopiad*; *jooksev meeter* → *meeter*; *juhuslik kokkusattumus* → *kokkusattumus*; *julge kangelastegu* → *julge tegu*, *kangelastegu*; *kindel fakt* → *fakt*; *kindel veendumus* → *veendumus*; *kohustuslik nõue* → *nõue*; *kurb tragöödia* → *tragöödia*; *materiaalse varustuse osakond* → *varustusosakond*; *mitmeparteiline poliitiline pluralism* → *poliitiline pluralism*, *mitmeparteilisus*; *negatiivne pettumus* → *pettumus*; *noor laps* → *laps*; *ootamatu üllatus* → *üllatus*; *paljaspäine kolp* → *kolp*; *peamised prioriteedid* → *prioriteedid*; *perekondlik dünastia* → *dünastia*; *pidulik aktus* → *aktus*; *pidulik galaõhtu*, *pidulik galaetendus*, *pidulik galadinee* → *galaõhtu*, *galaetendus*, *galadinee*; *piisav kvoorum* → *kvoorum*; *poliitiline erakond*, *poliitiline partei* → *erakond*, *partei*; *professionaalne ekspert* → *ekspert*; *puudulik lünk* → *lünk*; *reaalne tegelikkus*, *tegelik reaalsus* → *reaalsus*, *tegelikkus*; *rikas miljonär* → *miljonär*, *rikas*; *salajane vargus* → *vargus*; *sõnasõnaline tsitaat* → *tsitaat*; *sooja hoidev termoskast* → *termoskast*; *spetsiaalne eriettevalmistus* → *eriettevalmistus*, *spetsiaalne ette-*

valmistus; spetsiifilised eritingimused → *eritingimused, spetsiifilised tingimused; surmaeelne agoonia* → *agoonia; tasuta kingitus* → *kingitus; tõe mittevastav väljamõeldis* → *väljamõeldis; üksik erandjuht* → *üksik juht, erandjuht; ümbritsev keskkond* → *keskkond; vägivaldne annekteerimine* → *annekteerimine; vastastikune kaklus, vastastikune tüli* → *kaklus, tüli; vastastikune konsensus* → *konsensus, üksmeel; vastastikune leping* → *leping; esimene debüüt* → *debüüt; teine alternatiiv* → *alternatiiv;*

isamaa patrioot → *patrioot, isamaalane; linnavalitsuse abilinnapea* → *abilinnapea; tõupaberiteta krants* → *krants, tõupaberiteta koer; värvi valastamine* → *valastamine 'värvitakse tegemine'; loomade söödakartul* → *söödakartul; transpordi sõiduplaan* → *sõiduplaan.*

2.3.3. Liiane on ühendi tagumine osa

Nt *atentaadikitse* → *atentaat; bambuspilliroog* → *bambus; cappuccino kohvijook* → *cappuccino; kokteiljoogid või kokteilijoojad* → *kokteilid; leiva- ja saiatooted* → *leib ja sai, pagaritooted; soolapulgad-küpsised* → *soolapulgad; Interneti-võrgus* → *Internetis; kasvatus töö* → *kasvatus; õppetöö* → *sageli: õpe, õpetamine, õpetus; õpilaskontingent* → *õpilased; kevadperiood* → *kevad, kevadkuud; suveperiood* → *suvi, suvekuud; sügisperiood* → *sügis, sügiskuud; talveperiood* → *talv, talvekuud; kinoteater* → *kino; klubiline asutus* → *klubi; logistikakorraldus* → *logistika; maitseomadused* → *maitse; paberikandja* → *paber; raamatupidamisarvestus* → *raamatupidamine; rahalised vahendid* → *raha, täiendavad rahalised vahendid* → *lisaraha; sepi töö* → *sepis; zoopark* → *zoo, loomaaed; teenuste kompleks* → *teenused; struktuurisüsteem* → *struktuur; ülikooli meenemajandus* → *ülikooli meened; üürimaks* → *üür.*

Rahvakeelseid liitsõnu pole põhjust siiski pelgama hakata: ühtviisi õiged on *peig* ja *peigmees, lest* ja *lestakala, kuusk* ja *kuusepuu, september* ja *septembrikuu, viik* ja *viigiseis*. Vahel lisatakse ka võõrsõnale arusaadavuse huvides soomõiste, nt *dipikaste, faktuurarve, glassiivall, grenadiinisiirup, mulineelõng, ruberoidpapp, tšillipipar* jm. Erialainimestele mõeldud tekstides on neid parem kasutada ilma soomõisteteta: *dipp, faktuur, glassii, grenadiin, mulinee, ruberoid, tšilli*.

Tühja kolinat põhjustab vahel sõnake *küsimus: haigla ehitamise küsimus* → *haigla ehitamine; tootmise laiendamisega seotud küsimused* → *tootmise laiendamine.*

Piirata saab sõna *protsess* tarvitust: *ainevahetuslikud protsessid* → *ainevahetus; paranemisprotsess* → *paranemine; privatiseerimisprotsess* → *privatiseerimine; siseturu avanemise protsess* → *siseturu avanemine; teadmiste omandamise protsess* → *teadmiste omandamine; õppe- ja kasvatusprotsess* → *õpetamine ja kasvatamine, õpe ja kasvatus.*

Järgmistes ühendites pole vaja võõrsõna *spetsialist: üldehitustööde spetsialistid* → *üldehitustööõlised; reisikorralduse spetsialist* → *reisikorraldaja; koolituse korralduse spetsialist* → *koolituse korraldaja; personalispetsialist* → *personalitöötaja ja -juht.*

Sageli küsitud sõna on *eelpool*, mis on sõnade *eel* ja *eespool* kontaminatsioon. Niisiis, *eelpool mainitud* → *eespool mainitud* = *eelmainitud*; *eelpool nimetatud* → *eespool nimetatud* = *eelnimetatud*; *eelpool toodud* → *eeltoodud* = *eespool toodud*.

Kontaminatsioonid on veel nt *magistrantuuriõpe* → *magistrantuur*, *magistriõpe*; *menetlusprotseduur* → *menetlus*, *protseduur*; *parima ettevõtja auhinna tiitel* → *parima ettevõtja auhind*, *parima ettevõtja tiitel*; *seaduse eelnõu projekt* → *seaduse eelnõu*; *ükskõik kes tahes*, *ükskõik kes iganes* → *ükskõik kes, kes tahes*; *ükskõik millal tahes*, *ükskõik millal iganes* → *ükskõik millal, millal tahes*; *ükskõik kus tahes*, *ükskõik kus iganes* → *ükskõik kus, kus tahes*.

3. Muud liias

3.1. Nominaalstiili mõjusid

Liiasust aitab vältida ka tühisõnadest hoidumine. Eesti Keele Instituudist on küsitud nõu verbide *teostama*, *läbi viima* ja *tagama* kohta, nt *kontrolli teostaja teostab kontrolli* → *kontrollija kontrollib*; *pinnaseproovide võtmist teostab* → *pinnaseproove võtab*; *järelevalve teostamine lubade üle* → *järelevalve lubade üle*; *vabriku ehitamise teostamine* → *vabriku ehitamine* ~ *ehitus*; *teostame peatõdvõtuna korstende* ~ *korstnate ehitust* → *ehitame korstnaid*; *teostame täis- ja osakoormate vedusid* → *veame täis- ja osakoormaid*; *teostab koristustöid või koristustöid* → *koristab*; *arhiivikorrastustööde läbiviimise ettevalmistus* → *arhiivikorrastustööde ettevalmistus*; *kontrolli ja dispanseerimise läbiviimine* → *kontroll ja dispanseerimine*; *tööde läbiviimise kvaliteet* → *tööde kvaliteet*; *õppetöö korraldamine ja läbiviimine* → *õpe ja selle korraldamine*; *tagame teie soovi täitmise* → *täidame teie soovi*.

3.1.1. käesolev

Paljud ametikirjad algavad sõnaga *käesolev(aga)*. Seegi on tühi müra: *Käesolevaga volitame ..* → *Volitame ..*; *Käesolevaga garanteerime ..* → *Garanteerime ..*; *Käesolevaga soovin vahetada ..* → *Soovin vahetada ..*; *Käesolev tõend tõendab, et A. töötab ..* → *A. töötab ..*; *Käesolevaga edastame teile teate* → *Edastame teile teate*; *Mina, Mari Tamm, tõendan käesolevaga, et ..* → *Mina, Mari Tamm, tõendan, et ..*

Ametikirja pole mõtet alustada sõnadega *Käesolev tõend on välja antud selleks, et ..*, vaid tuleb kohe asja juurde asuda.

Sõna *käesolev* ei varitse kirjutajat karina mitte ainult ametikirja koostamisel, vaid ka nt kogumike saatesõnade koostamisel: *Käesolevas väljaandes on loetletud ..* → *Väljaandes on loetletud ..* On selge, et jutt käib väljaandest lugeja või lehitseja käes.

3.2. Tüvekordus

Üks liiasusnähtusi on tüvekordus. Keelenõuandjate märkmete hulgast leiame sellegi kohta ainekst: *kasutavad ettenähtud kasutustingimustel* → *kasutavad ettenähtud tingimustel*; *loa andmine psühhiaatrilise ravi andmiseks* → *loa andmine psühhiaatriliseks raviks*; *Läänemere merepõhi ja kaldaalad* → *Läänemere põhi ja kaldaalad*; *magistriõppe õppekava* → *magistriõppekava*; *profiiitoodete tootehaldur* → *profiiitoodete haldur*; *õppekompanii kompaniitõlem* → *õppekompanii tõlem*; *kasutada majandusõppe õpetamiseks* → *kasutada majandusõppeks*; *poore puhastav näo puhastuspõim* → *poore puhastav näo põim*; *rendiarvestuse arvutamine* → *rendi arvutamine*; *määrata sihtasutusele Sihtasutus Tallinna Regionaalhaigla* → *määrata Sihtasutusele Tallinna Regionaalhaigla*; *juriidiliselt isikult või üksikisikult* → *juriidiliselt või üksikisikult*; *jalgade hooldusvahendid, küüntehooldusvahendid ja kätehooldusvahendid* → *jala-, küünte- ja kätehooldusvahendid*; *aasta esimene poolaasta* → *aasta esimene pool, esimene poolaasta*.

3.3. eri ja erinev

Kui lauses on juba mõni sõna, mis näitab objektide erinevust või eraldi olekut, puudub vajadus lisada *eri* või *erinev*, nt *viis erinevat vitamiini* → *viis vitamiini*; *kümnesse erinevasse riiki* → *kümnesse riiki*; *kolm erinevat pikkust* → *kolm pikkust*; *valik erinevaid toormaterjale* → *valik toormaterjale*; *keskendume sellele, mis erinevatel riikidel on ühist* → *.. mis riikidel on ühist*; *erinevate Läti muusikakoolide õpilased* → *Läti muusikakoolide õpilased*; *vajalik on tunda erinevaid mõõtühikuid* → *vaja on tunda mõõtühikuid*; *jagatakse eri kategooriatesse* → *jagatakse kategooriatesse*; *mitmed erinevad või eri institutsioonid* → *mitu institutsiooni*; *harrastatakse mitmeid eri tehnikaid* → *harrastatakse mitut tehnikat*; *palju erinevaid teadusi* → *palju teadusi*.

3.4. Eesti Vabariik, vabariik

Ekslikult arvatakse vahel, et meie ministriumide täisnimetustes on riigi nimi. Ei, ametlikud kujud on Välisministeerium, Siseministeerium, Põllumajandusministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium, mitte aga Eesti Vabariigi Välisministeerium jne. Keelenõuandest on küsitud samuti ametite, nt Tolliameti kohta. Taoti oleme pidanud meelde tuletama, et riigiasutuste nimetuste puhul on sobimatu pruukida lühendit EV. Riigijuhist kui institutsioonist kirjutades kasutame ühendit Vabariigi President, mitte EV President.

Keelenõuandjad on püüdnud ohjeldada sõna *vabariik* tarvitust, nt *vabariigi teaduspreemia* → *riigi teaduspreemia*; *87 vabariigi vallas* → *87 vallas*; *Läti ja Leedu vabariikide linnades* → *Läti ja Leedu linnades*; *ületanud Eesti Vabariigi riigipiiri* → *ületanud Eesti riigipiiri*; *ülevabariigiline vene rahvalike kooride festival* → *üleriigiline vene rahvakoorige festival*; *ülevabariigiline küsitlus* → *üleriigiline ~ ülemaaline küsitlus*. Sõna *vabariigis* asemel on võimalik kasutada väljendeid (*kogu*) *riigis*, *üle riigi*, *üle maa* ja muidugi *Eestis*.

3.5. Lühendid

Mõnel juhul oleme soovitanud ära jätta lühendeidki.

Teenindustevõtte lahtiolekuaja ette ei pea märkima lühendit *kl* või sõna *kella*: *Oleme lahti E–R 8–16.30, L 9–13. Kauplus on lahti 10–20. Ootame Sind iga päev 16–19.*

Aadressist võib ärajätatänavalühend *tn*: *Rakvere, Vabaduse tn 1* → *Rakvere, Vabaduse 1*; *Sõle tn 34* → *Sõle 34*.⁶

Muid näiteid: *joonis nr 3* → *joonis 3*; *vastavalt §-ile nr 7* → *§ 7 kohaselt ~ järgi*; *mööda pöörmeid nr 11, 17 ja 19* → *mööda pöörmeid 11, 17 ja 19*.

3.6. Muud

Olgu tähelepanu juhitud veel kontaminatsiooninäidetele, mis varasemate jaotiste alla ei mahtunud: *kusagil 17.30 paiku* → *umbes 17.30, 17.30 paiku* (kellaajast rääkides pole kohasõna *kusagil* hea); *kusagil kümme inimest* → *kümme inimest, umbes kümme inimest, kümne inimese ringis*; *seoses tiheda ajagraafiku tõttu* → *tiheda ajagraafiku tõttu*; *seoses vanuse ja haiguse tõttu* → *vanuse ja haiguse tõttu* (*seoses tiheda ajagraafikuga ning seoses vanuse ja haigusega* on paberlikud); *vastavalt paragrahvi 127 kohaselt* → *paragrahvi 127 kohaselt ~ järgi* (*vastavalt paragrahvile 127* on paberlik); *Lisaks traditsioonilistele postiteenustele pakume oma klientidele täiendavalt järgmisi teenuseid: ..* → *Peale traditsiooniliste postiteenuste pakume oma klientidele järgmisi teenuseid: ..*

Näha on olnud järgmisi tautoloogilisi väljendeid: *tasuta pealekauba* → *pealekauba*; *tulvil täis* → *tulvil*; *veel ka* → *veel*; *kohe vahetult* → *kohe, vahetult*; *hiljem pärast* → *hiljem, pärast*; *samuti ka, ühtlasi ka* → *samuti, ühtlasi, ka*; *taas uuesti, jälle uuesti* → *taas, jälle, uuesti*.

Mitu korda on meilt küsitud, kas ühendsidendis *nii .. kui ka* on viimast sõna vaja säilitada. Keelenõuandjad on seisukohal, et see, kes taotleb head stiili, peab *ka* alles hoidma.

Hoopis teine lugu on kaassõnadega *kuni, ilma ja koos*: nende kasutamine sõltub kirjutaja soovist, nt *14. veebruarist 11. märtsini = 14. veebruarist kuni 11. märtsini*; *mõjuva põhjuseta = ilma mõjuva põhjuseta*; *loeng koos demonstratsiooniga = loeng demonstratsiooniga*.

Lõpetuseks tuletagem meelde Uno Mereste sõnu: “Lausete silumisel ja viimistlemisel tuleb silmas pidada, et lõplikult valmis pole nad mitte siis, kui neis kõik on ammendavalt ära öeldud, vaid alles siis, kui neist kõik liigne on maha tõmmatud.”⁷

ARGO MUND,

Eesti Keele Instituudi keelenõuandja

⁶ Vt P. Päll. Tänavanimede nõuannet. – Keelenõuanne soovitab 3. Tallinn 2004, lk 24–25.

⁷ U. Mereste. Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü. Artikleid ja lühiuurimusi. Tallinn 2000, lk 111.

IGNORATIS TERMINIS ARTIS IGNORATUR ET ARS (2)

5. Probleemid ladinakeelsete väljendite kasutamisel

5.1. Ortograafia

Juba 1996. aastal, s.o peaaegu kümme aastat tagasi juhtis professor Anne Lill tähelepanu sagedastele õigekirjavigadele juriidilistes tekstides. Ta kirjutas: “Ladinakeelsete sõnade ja väljendite kasutamisega seoses tuleb rääkida ka ladina tsitaatide õigekeelsusest. Olukord on kurb. Jääb mulje, et muukeelseid õigustekste kasutades ja tõlkides ei kontrollita sõnas-tikest ega vaadata järele entsüklopeediatest sõnade ja nimede ortograafiat. Ladinakeelsed nimed ja fraasid moonduvad ühest teosest teise kandudes liiga sageli. Eriti palju on kään-delvormi- ja ühildumisvigu, aga ka lihtsalt tähevigu (*e* asemel *c* või *a*, *u* asemel *n* jne).¹”

Rohked õigekirjavead ladina väljendites jäid silma ka Juridica artiklites. Murelikuks teeb suhtumine, kus artikli koostamiseks on tehtud ära põhjalik töö – on uuritud teemasse puu-tuvaid originaal- ja sekundaarmaterjale, antud ülevaade ajaloost, tulevikusuundadest, kir-jeldatud rahvusvahelist praktikat –, samas aga on jäetud kontrollimata ladina termini õige-kiri.

Vaadeldgem nimetatud probleeme lähemalt. Selguse mõttes on näited esitatud kahes vee-rus: vasakul pool vigane, paremal õige väljend.

5.1.1. Eksimused vokaali või diftongiga

<i>vocatio legis</i>	<i>vacatio legis</i>
<i>ultimō ratio</i>	<i>ultima ratio</i>
<i>culpa levissimō</i>	<i>culpa levissima</i>
<i>sine qōa non</i>	<i>sine qua non</i>
<i>ubi homā, ibi ius</i>	<i>ubi homo, ibi ius</i>
<i>ergō omnes</i>	<i>erga omnes</i>
<i>op. cot.</i>	<i>op. cit.</i>
<i>sensus verboreṃ est anima legis</i>	<i>sensus verborū est anima legis</i>
<i>praeter legem / praeter legem</i>	<i>praeter legem</i>
<i>ararium</i>	<i>aerarium</i>
<i>ubiquae</i>	<i>ubique</i>
<i>summa summarium</i>	<i>summa summarum</i>
<i>inter partjes</i>	<i>inter partes</i>
<i>lex loci delicti commissi</i>	<i>lex loci delicti commissi</i>

¹ A. Lill. Ladina keel õiguskeele alusena. – Õiguskeel 1996, nr 4, lk 12.

5.1.2. Eksimused konsonandiga

<i>ius est ars boni et aequi</i>	<i>ius est ars boni et aequi</i>
<i>qui prodest²</i>	<i>cui prodest</i>
<i>numerantur sententiae, non ponderander</i>	<i>numerantur sententiae, non ponderantur</i>

5.1.3. Kokku- ja lahkukirjutamine

<i>nebisin idem</i>	<i>ne bis in idem</i>
<i>respondeatsuperior</i>	<i>respondeat superior</i>

5.1.4. Väljendist puudub sõna

<i>in dubio reo</i>	<i>in dubio <u>pro</u> reo</i>
---------------------	--------------------------------

5.1.5. Suur ja väike algustäht

Pärisnimede puhul õigekirjavigu ei esinenud. Eksitud oli aga pärisnimedest tuletatud täiendite puhul, mis ladina keeles kirjutatakse suure algustähega.

<i>lex <u>a</u>quilia</i>	<i>lex <u>A</u>quilia</i>
<i>mos <u>g</u>allicus</i>	<i>mos <u>G</u>allicus</i>
<i>mos <u>i</u>talicus</i>	<i>mos <u>I</u>talicus</i>

5.1.6. Hooletusvead

<i>ekspressis verbis</i>	<i>expressis verbis</i>
<i>lex <u>s</u>pecialis (viga esines kaks korda)</i>	<i>lex <u>s</u>pecialis</i>
<i>sine periculo <u>s</u>ociali</i>	<i>sine periculo <u>s</u>ociali</i>
<i>lucrum <u>s</u>essum</i>	<i>lucrum <u>c</u>essans</i>

Olgu märgitud, et viimati nimetatud vead esinesid veel aastatel 1996–1997, hiljem ei ole nii ränki eksimusi enam ette tulnud.

5.2. Käänevormi- ja ühildumisvead

Tuleb tähele panna, et ladina keel on sünteetiline keel. See tähendab, et grammatilisi vahekordi tähistatakse muutustega sõnades enestes muutelõppude varal (erinevalt suurtest Euroopa keeltest, nagu inglise, prantsuse või saksa keel, kus muutust tähistatakse abisõnaga). Nii võib probleeme tekitada isegi ainsuse-mitmus vaheldumine väljendites. Näiteks *actio* – *actiones* ('hagi – hagrid'), *pactum* – *pacta* ('leping – lepingud'), *lex* – *leges* ('seadus –

² Selle vea tõttu muutub ka väljendi tähendus: *qui prodest* tuleks tõlkida eesti keelde 'kes või mis on kasulik', asesõna on siin nominatiivis; Seneca tuntud väljendis on asesõna daativis: *cui prodest* ('kellele on (see) kasulik').

seadused'), *ius – iura* ('õigus – õigused'). Keerulisem on lugu siis, kui väljendid on käändevormis või neis esinevad prepositsioonid, näiteks *tacitus consensus – tacito consensu* ('vaikiv nõusolek – vaikival nõusolekul'), *boni mores – contra bonos mores* ('head tavade – heade tavade vastaselt').

5.2.1. Käändevormide ühildumine

Kahel esimesel juhul on eksitud ladina eessõna ja sellega ühilduva käände kasutamisega. Prepositsioon *ad* ('juurde, poole') nõuab enda järelle akusatiivi, toodud näites esineb ablatiiv; prepositsiooni *ex* ('-st') kasutatakse koos ablatiiviga, näites aga on genitiiv.

poena absoluta ad effectū
ex iniuriāe ius non oritur

poena absoluta ad effectum
ex iniuriā ius non oritur

Nimi- ja omadussõnade ühildumine. Ladina keeles on need alati samas käändes.

humanae vitā (genitiiv ja nominatiiv)

humanā vita (mõlemad nominatiivis)

mala fidem (ablatiiv ja akusatiiv)

mala fidē (mõlemad ablatiivis)

lex posteriori derogat priori

lex posterior derogat priori

(nominatiiv ja daativ)

(mõlemad nominatiivis)

lex posteriori derogat leges priori

lex posterior derogat legi priori

(*lex posteriori*: nominatiiv ja daativ;

(*lex posterior*: mõlemad nominatiivis;

leges priori: mitmuse nominatiiv ja

legi priori: mõlemad ainsuse daativis)

ainsuse daativ, s.t väljend ei ühildu

ka arvus)

lex generalī (nominatiiv ja daativ)

lex generalis (mõlemad nominatiivis)

strictū sensu (väljend esines valesti

strictū sensu

kolmel korral; siin on omadussõnale

pandud nimisõna käändelõpp)

5.2.2. Soovormide ühildumine

Nimi- ja omadussõnad ühilduvad ladina keeles alati ka soos. Ladina sõna *mos* 'tava, komme' on meessoost ning see ühildub omadussõna meessoos vormiga. Väljendis on aga ekslikult kasutatud omadussõna naissoos vormi. Õigusteaduse üks põhisõnu *ius* 'õigus' on keskssoost ning eeldab omadussõnade puhul kesksoo kasutamist. Toodud näidetes seevastu leiame omadussõnadel mees- ja naissoos lõpud.

bonae mores

boni mores

ius naruralis

ius naturalē

ius animatus

ius animatum

ius commutativa

ius commutativum

ius distributiva

*ius distributivum*³

³ Õigusteaduses on tuntud väljendid *iustitia communitiva* ('võrdsustav õiglus') ja *iustitia distributiva* ('jaotav õiglus'). Väljendeid *ius commutativum* ja *ius distributivum* õigussõnastikest ei leia.

5.2.3. Tüvevead

Tüvevead on ladina väljendite kasutamisel ühed sagedasemad. Need tekivad enamasti põhjusel, et paljud ladina sõnad esinevad võõrsõnades ja võõrkeeltes just oma tüve alusel. Ka sõnad *natio* ja *ius* on nii eesti keeles kui ka võõrkeeltes tuttavad oma tüve kaudu (vastavalt *nation-* ja *iur-*).

*natio*⁴ *natio*
narra mihi factum, ego tibi narrabo iur *narra mihi factum, ego tibi narrabo ius*

5.3. Tõlkevead

On üldine tendents jätta ladina väljend eesti keelde tõlkimata. Siiski leidis ka üks selline juhtum, kus väljendile oli lisatud eestikeelne tõlge, kuid kahjuks ebaõige.

“*Ratio legis est anima legis* – seaduse mõte on seaduse asi.”⁵

Ladina sõna *anima* tähendab ‘hing, olemus’, seega oleks õige tõlge ‘seaduse mõte on seaduse hing või olemus’.

Vigade vältimine ning ladina ja teiste võõrkeelsete väljendite kontrollimine on eriti olulised eeskätt põhjusel, et *Juridica* kasutatakse õppematerjalina. Õppejõu artiklis esinev väärvorm annab ohtlikku eeskuju. Näiteks eespool nimetatud vale käändelõpuga termin *strictu sensu* esines esmalt õppejõu artiklis ja seejärel *Juridica* bakalaureusenumbris.⁶

6. Kokkuvõte

Ladinakeelsete juriidiliste väljendite uurimine kujunes mitmes mõttes tulemuslikuks.

1. Võib tõdeda, et ladina keelel on endiselt kindel koht õiguskirjanduses. Ladina väljendite rohkus õigustekstides annab ka kinnitust, et “Ladina-eesti õigussõnastiku” koostamine oli tarvilik ettevõtmine.

2. “Ladina-eesti õigussõnastiku” peamine eesmärk on hõlbustada ladina väljendite mõistmist erialaste materjalidega töötamisel. Nüüd on uuringu põhjal täpselt selgunud, kui palju ja milliseid ladina termineid ja fraase meie õiguskeeles kasutatakse ja milliseid väljendeid peaksid lugejad tundma. Kõik *Juridica*s esinenud ladinakeelsed väljendid on ka “Ladina-eesti õigussõnastikku” võetud.

⁴ “Kannavad ju ka kreekaakeelne *ethnos* ja ladinakeelne *natio* sama tähendust.” (T. Kerikmäe. Mis on vähe-
 mus? – *Juridica* 1995, nr 8, lk 330.)

⁵ R. Narits. Tõlgendamise: teadus või seadus? – *Juridica* 1994, nr 9, lk 229.

⁶ H-J. Uibopuu. Üldised inimõigused Eesti 1920., 1937. ja 1992. aasta põhiseadustes. – *Juridica* 1997, nr 5, lk 237; A. Parmas. Inimsusevastased kuriteod rahvusvaheliste kriminaalkohtute käsitluses. – *Juridica* 2002, nr 5, lk 324.

3. Uuringu tulemusena on selgunud, millised on peamised eksimused ladina väljendite kasutamisel. Rohked ühildumisvead ja probleemid käändevormidega aitavad ehk kindlalt ümber lükata mõned aastad tagasi kuulda olnud seisukohta, et kogu juristide ladina keele õpe võiks piirduda mõnesaja ladina väljendi päheõppimisega.

Päheõppimiseks vajalikke termineid on väga raske või praktiliselt võimatu kindlaks määrata, sest töö materjalidega näitab, et uusi ladina väljendeid tuleb üha juurde. Näiteks on Euroopa äriühing saanud ka ladinakeelse nimetuse – *Societas Europaea*. Samuti paistab uute väljendite loomise ja vähetuntud väljendite kasutusele võtmise poolest silma Euroopa Kohus, kelle materjalides esines näiteks hiljuti väljend *fumus boni iuris* ('hea, s.t juriidiliselt korrektse ja faktidega põhjendatud õiguse hõng'; väljend tähendab, et esialgsete õiguskaitsevahendite kohaldamise taotlus on tõenäoliselt põhjendatud).

Kokkuvõtteks tuleb öelda, et peale terminite päheõppimise peab kindlasti tundma ka ladina keele põhialuseid ja elementaarseid grammatikareegleid, et kontrollida sõnaraamatust väljendite korrektset vormi.

MERIKE RISTIKIVI,
Tartu Ülikooli ladina keele õppejõud

SÕNASÕNALISEST IDIOMAATILISENI: SEADUSTE TÖLKIMINE LÄBI AEGADE

Õigustõlge on praeguses Eestis aktuaalne teema. Suurem osa trükkis ilmuvatest eestikeelsest õigustekstidest on tõlked (nii nagu enamik kõikidest eesti keeles ilmuvatest tekstidest). Üha rohkem on inimesi, kes Euroopa Liidu õigusaktide tõlgetega igapäevatoos kokku puutuvad või ise õigusakte tõlgivad. Tõlgete kvaliteedi kohta on avaldatud vastakaid arvamusi, kohati üsnagi kategoorilisi ja emotsionaalseid.

Et nii tõlkimisele kui ka tõlgete hindamisele avarama pilguga läheneda, oleks kasulik täiendada taustateadmisi ja heita pilk õigustõlke ajaloole. Läbi ajaloo on seadusi tõlgitud erineval moel, on lähtunud erinevatest tõekspidamistest. Erisuguste tõlketüüpide pooldajatel on alati olnud omad põhjused, miks nad on pidanud õigeks tõlkida just nii ja mitte teisiti.

Šarcevići¹ kuus tõlketüüpi

Nagu üldises tõlketoorias on käinud põhivaidlus sõnasõnalise ja vaba tõlke pooldajate vahel, nii on see olnud õigustõlkeski. Siiski on õigustõlge olnud läbi aegade konservatiivsem ja muutused selles on toimunud palju aeglasemalt.

Kõige lihtsam, binaarne tõlketüüpide liigitus eristabki sõnasõnalist ja vaba tõlget. Üks huvitavamaid ja põhjalikumaid tüpoloogiasid on **Susan Šarcevići** oma. Šarcevic toob oma raamatus „Legal Translation Explained“ välja kuus tõlketüüpi, näidates nende järkjärgulist vaheldumist ajaloo jooksul. Vaadeldgem neid.

Rangelt sõnasõnalise (*strict literal*) tõlke puhul tõlgitakse lähteteksti sõnad üksahaaval sihtkeelde, ilma nende grammatilist vormi ja järjekorda muutmata.

Ka **sõnasõnalise** (*literal*) tõlke puhul tõlgitakse kõik sõnad ja lähteteksti järgitakse väga täpselt, kuid lauseehitust siiski vajaduse korral muudetakse, nii et tulemus on sihtkeeles arusaadavam.

Mõõdukalt sõnasõnaline (*moderately literal*) tõlge järgib sihtkeele süntaksit veelgi rohkem, ehkki on lähtetekstis kinni.

Peaaegu idiomatiline (*nearly idiomatic*) – mõõdukalt sõnasõnalise ja idiomatilisest tõlke vahepealne tüüp.

Idiomatiline tõlge (*idiomatic*) – esikohal on sihtkeele väljendusviis. Lähteteksti sisu edasiandmisel kasutatakse sihtkeelele omaseid väljendeid, kui need ka ei lange kokku lähteteksti omadega. Tõlge kõlab sihtkeeles loomulikult.

Kaasautorlus (*co-drafting*) – Kanadas kasutusel olev õigusaktide tõlkeviis, mille puhul seadus töötatakse välja paralleelselt mõlemas, nii inglise kui ka prantsuse keeles.

¹ Susan Šarcevic – Horvaatia Rijeka ülikooli tõlketeadlane.

Jumalasõna tõlkimise mõju tõlketavadele

Õigustõlge on piiblitõlke kõrval üks vanemaid tõlkeliike, kuid selle ajalugu on paraku vähem uuritud. Esimene teadaolev õigustõlge pärineb 1270. aastate algusest või 1260. aastate lõpust enne Kristust (aasta kohta on erinevad andmed). See on Egiptuse-Hetiidi rahuleping. Tegemist on ka vanima teadaoleva riikidevahelise lepinguga, mis on säilinud nii hetiidi kui ka egiptuse keeles. Teadlaste hinnangul on mõlemad variandid tõlked. On huvitav, et kuigi tekstid on samased, on avasas oluline erinevus: kui egiptusekeelses variandis oli Hetiidi kuningas see, kes rahu taotles, siis hetiidikeelses variandis on väidetud, et just Egiptuse vaarao läkitas oma rahusaadikud Hetiidi riiki.

Esimene teadaolev ettekirjutus õigustekstide tõlkimiseks pärineb 6. sajandist Bütsantsi keisrilt Justinianuselt. Olles kodifitseerinud Corpus Iuris Civilise, neljast osast koosneva Rooma õiguse kogu, keelas Justinianus lisada sellele mis tahes kommentaare vältimaks sätete moonutamist. Pealegi lubas ta selle ladinakeelse teksti kreeka keelde tõlkida ainult „rangelt sõnasõnaliselt“.² Šarcevic näeb selle taga paralleeli kirikuga: nii nagu jumala sõna oli püha ja puutumatu, nii peeti pühaks ja puutumatuks ka keisri seadusi, neid tuli eelkõige uskuda, nendest arusaamine ei olnudki oluline. Arvati, et püha sõna maagia säilib ainult sõnasõnalise tõlke puhul. Religioossete tekstide tõlkijaid sundis lähtetekstist kramplikult kinni hoidma nii teksti suur autoriteet kui ka hirm, sest püha teksti muutmine oli patt. Piiblitekstide tõlkimisest alguse saanud range sõnasõnalisus sai tavaks teistegi tekstide, sealhulgas õigustekstide tõlkimisel.

Õhtumaa kultuuritraditsioonis on antiikajast alates jumaliku ja inimliku päritolu õigus küll lahus olnud, kuid ilmselt ei takistanud see ilmalikelgi riigipeadel oma sõnu pühaks kuulutamast. Idamaades on olukord teistsugune. Näiteks islami usus ilmaliku ja jumaliku õigust ei eristata. Koraan on nii religiooni kui ka õiguse allikas. Surelikul inimesel ei ole võimalik usu- ega õigusnorme muuta. Koraani peetakse ülimaks imeks, mida araabia keeles on võimalik kirja panna. Selle tõlkimist ei peeta sobilikuks. Seetõttu on ka mitte-araabiakeelsetes maades kasutusel araabiakeelne koraan. Kuigi tõlked on olemas (esimene tõlge ladina keelde 1143, praeguseks on see tõlgitud ka enamikku Euroopa keeltesse), peavad islamiusulised koraani tõlkeid pigem ümberjutustusteks, mida pole põhimõtteliselt võimalik usurituaalides kasutada.

Õigustõlge keskajast uusajani

Euroopas jäi ladina keel seaduse keeleks ka varakeskajal, sest uute, tekkivate rahvusriikide keeled ei olnud veel välja arenenud. Katoliku kirik kandis edasi antiikaja traditsioone ning neid järgides andsid juristid ka varakeskaja germaanlaste hõimuõigustele kirjaliku kuju. See tähendas, et seadused ja muud õigusemõistmisega seotud dokumendid pandi kirja ladina keeles. Kuna aga paljud seadusandjad ja kohtunikud ladina keelt ei osanud, siis muu-

² Vt Šarcevici esimest tõlketüüpi.

tus nii kirjalik kui ka suuline tõlkimine väga oluliseks. Seda nentis saksa jurist ja õigusajaloolane **Philipp Heck**³ oma uurimuses „Übersetzungsprobleme in Frühen Mittelalter“ (1931). Ta oli veendunud, et keskaegse seaduse allikaid saab õigesti tõlgendada vaid siis, kui võtta arvesse tolleaegseid tõlkemeetodeid.

Näiteks Saksamaal loodi 5.–9. sajandil seadusi sel moel, et seadus sõnastati suuliselt kohaliku rahva keeles, kirjutajad panid selle aga kohe kirja ladina keeles. Sõnasõnaliste kiirtõlgete kohendamiseks aega ei jäetud, kirjapandu sai kohe kinnitatud seadusandja allkirjaga. Pärast kinnitamist olid aga parandused juba võimatud. Kohtumõistmisel tõlgiti needsamad seadused suuliselt tagasi saksa keelde. Kohtuotsus loeti ette saksa keeles, kirja aga pandi ladina keeles. Nii valminud tõlked olid Hecki sõnul enamasti sõnasõnalised ja vigu täis, sest tõlkijad polnud õigusterminoloogias pädevad. Nad asendasid saksakeelsed sõnad lihtsalt esimeste pähetulevate ladina vastetega, konteksti mõistmata ja arvestamata.

Heck nimetas sellist sõnasõnalist tõlkimist ekvivalentsimeetodiks. Ta leidis, et sellistes tingimustes oli see isegi õigustatud, sest vabamad tõlked oleksid tagasitõlkimisel tekitanud veelgi suuremaid lahknevusi.

Kuni reformatsioonini arenes Saksamaal õigus- ja religioossete tekstide tõlkimine ühese reeglite järgi. Muutuse põhjustas **Martin Luther**, kes tõlkis piibli saksa keelde (1521, 1534). See tõlge oli täiesti uuenduslik. Seaduste tõlkimises aga pööret ei toimunud, kuigi väidetavalt kavatses **Sebastian Brandt**⁴ ka Corpus Iuris Civilise saksa keelde tõlkida. See plaan jäi aga teostamata. Kui piibli uuenduslikku tõlget põhjendas Luther vajadusega muuta religioossete tekstid igaühele arusaadavaks, siis juriidiliste tekstide rahvalähedust ei peetud üldiselt vajalikuks. Brandti ideel oleks kõlapinda võinud olla võib-olla ehk alles sajand hiljem, kui Saksamaal toimus keelereform.

Inglismaal nagu mujalgi Lääne-Euroopas oli keskajal õiguse keeleks ladina keel, selle kõrval vähemal määral ka prantsuse keel. Normannide vallutus (1066) tõi Inglismaale uued peremehed koos uute tavade, reeglite ja keelega. Õigusemõistmise keeleks sai normanni prantsuse keel, mis mõjutas tugevasti inglise keelt. Prantsuse õiguskeele (*law french*) olemasolu tugevdas ladina keele positsiooni: inglased eelistasid raskesti mõistetavatele prantsuskeelsetele seadustele ladinakeelseid. Esimene ladina-inglise õigusterminite glossaar ilmus 1527, autoriks **John Rastell**. Põhiline üleminek inglise keelele toimus 17. sajandil, kui seadused tõlgiti inglise keelde. Ometi jäid needki rahvale arusaamatuks, sest tõlked olid rangelt sõnasõnalised.

Prantsusmaal oli ladina keele positsioon tugev. Kuni 18. sajandini õpiti õigusteadust ladina keeles, kuigi juba 16. sajandil hakati nõudma, et seadused oleksid prantsuskeelsed ja rah-

³ Philipp Heck (1858–1943), aastatel 1911–1912 Tübingeni ülikooli rektor.

⁴ Sebastian Brandt (1457–1521), saksa humanist ja poeet, tsiviil- ja kanoonilise õiguse doktor. Tõlkis filosoofilisi traktaate.

vale arusaadavad. Prantsusmaa õitsengu ja sõjalise eduga 17. sajandi lõpus ja 18. sajandi algul, Louis XIV ajal, kasvas ka prantsuse keele osatähtsus rahvusvahelises suhtluses: prantsuse keelest sai rahvusvahelise diplomaatia ja lepingute keel.

Tänapäevaste rahvusriikide kujunemisega tugevnes Euroopas ka rahvuskeelte osatähtsus. Valgustusajastu ideed rõhutasid usku inimesse ja tema kahtlevasse mõistusesse. Pühade tekstide autoriteetsus polnud enam nii kõigutamatu. Pöördelised muutused mõtteleos mõjutasid mitmeid eluvaldkondi. Valgustusideede taustal tundus loogiline, et seadused peaksid olema rahvuskeeles ja inimestele mõistetavad. Kõik see omakorda mõjutas ka tõlketavasid.

Rangelt sõnasõnalise tõlkemeetodi vastu astus välja prantsuse teadlane ja filosoof **Pierre-Daniel Huet**, avaldades 1661. aastal tõlkimisjuhised pealkirjaga “On the Best Way of Translating”. Huet rõhutas, et sõnu tuleb tõlkida kontekstis, mitte eraldi võetuna ning et tõlkija peab järgima sihtkeele grammatikat ja süntaksit, kaldumata seejuures kõrvale lähteteksti sisust. See seisukoht tähistas üleminekut rangelt sõnasõnaliselt tõlkemeetodilt idioomaatilisele.

Uusaeg ja uued suunad

1789. aasta Prantsuse revolutsioon muutis vabaduse tähendust: inimene oli nüüd ise vabaduse allikas, vabadus ei tulenenud enam mingist kõrgemalseisvast õigusest. Saavutatud vabaduste ja õiguste püsimise pidi tagama enneolematu seadus – kirjalik põhiseadus. On selge, et igaühe vabadust kinnitav põhiseadus pidi olema rahvale võimalikult arusaadavas keeles.

19. sajandi algus tõi kaasa Napoleoni sõjalised võidud ja vallutused. Sel ajal sai Euroopa kaks olulist koodeksit, mis kehtivad tänaseni:

1. Code Civil (CC) ehk Code Napoleon – aastal 1804;
2. Austria üldine tsiviilseadustik (ABGB⁵) – aastal 1811.

Šarcevic märgib, et kuna Code Napoleon kehtis ka vallutatud aladel, mängis tõlge tol ajal olulist rolli. Seadused pidid olema arusaadavad kõikjal üle riigi, mitte ainult prantsuskeelsetel aladel. Code Napoleoni saksakeelseid tõlkeid oli kaks. Nende võrdlus prantsuskeelse originaaliga kinnitab, et seaduste tõlkimisel oli valdavaks saanud sõnasõnaline tõlkemeetod. Mõlemad tõlked järgisid originaali täpselt, kumbki ei jätnud välja ühtegi lähteteksti sõna. Siiski oli järgitud ka sihtkeele põhireegleid ja süntaksit. Sellised tõlked on kooskõlas tollase uskumusega, et tarbetud muudatused süntaksis võivad ohustada lähteteksti mõtet.

19. sajandi Saksa filosoofid **Friedrich Schleiermacher** ja **Friedrich von Schlegel** edendasid tekstide tõlgendamise õpetust – hermeneutikat, käsitledes selles valguses ka tõlki-

⁵ ABGB – Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch.

misprobleeme. Hermeneutiline lähenemine rõhutab sõna ja tähenduse dihhotoomiat ning tõstatab küsimuse, kas sõnasõnalise tõlkemeetodi puhul, kui põhiline tõlkeühik on sõna, on üldse võimalik teksti mõtet edasi anda. 19. sajandi esimesest poolest pärineb ka **Wilhelm von Humboldti** teooria selle kohta, et inimene tajub ja mõistab maailma põhiliselt keele kaudu, et igal keelel on oma unikaalne struktuur ning ühtegi keelt ei saa täies ulatuses teisega asendada. Kõik need filosoofilised teooriad puudutasid aga eeskätt ilukirjanduse, mitte õigustekstide tõlkeid. Siiski paranes ka õigustõlke kvaliteet. Selle põhjuseks oli eeskätt tõlkijate rahvusliku eneseteadvuse kasv, oma keele hindamine ja soov luua sihtkeele reeglite järgi korralikke tekste.

Kuigi ka 19. sajandil oli Euroopa *lingua franca* endiselt prantsuse keel, kasvas Austria õitsenguga oluliselt õigustõlke maht saksa keelest ja suurenes saksa keele roll. Austria üldine tsiviilseadustik tõlgiti kümnesse keelde: böömi, horvaadi, ungari, itaalia, poola, vene, rumeenia, serbia, sloveeni ja ladina keelde. Kõik tõlked olid seadusena jõus, saksakeelsest originaalist lähtuti üksnes kahtluste korral. Et Horvaatia seadused olid olnud ladinakeelsed, tuli ABGB horvaadikeelne tõlge niivõrd kehv, et jurist **F. J. Spevec** nõudis koos juristide liiduga valitsuselt uut tõlget. Kui valitsus keeldus, tegi Spevec selle ise (tõlget ei tunnustatud küll ametlikult) ning tõestas, et tõlge võib olla heas horvaadi keeles ja siiski täpne.

Lahingud idiomaatilise tõlketüübi pärast: Rossel vs Cesana

Šarcevic annab ülevaate ühest olulisest õigustõlke debatist Šveitsis 20. sajandi alguses. Kui teistes tõlkevaldkondades oldi selleks ajaks juba ammu idiomaatilise tõlkeni ehk skaala teise serva jõutud, siis õigustõlkes alles alustati tõsisemaid arutelusid selle üle, kas seadustekste võib tõlkida sihtkeele vaimus. 1907. aastal avaldati Šveitsi tsiviilkoodeksi⁶ tõlked prantsuse ja itaalia keelde. Et kõik kolm versiooni olid seadusena võrdselt kehtivad, siis oli kokku lepitud, et tõlked olgu nii täpsed kui võimalik. Traditsioonilise arusaama järgi tähendas see sõnasõnalist tõlget. Samas aga viis keelte võrdsuse rõhutamine ühe tõlkija, professor **Rosseli**, mõttele tõlkida prantsuse keelde prantsuse keele vaimus. Tulemuseks oli idiomaatiline tõlge, mis sai suure kriitika osaliseks. Zürichi jurist **G. Cesana** süüdistas Rosselit lausa ketserluses. Cesana sõnul oli probleem selles, et prantsuse tõlge ei järginud saksakeelse originaali sõnu ja lauseehitust, kujutades seega ohtu kolme autentse teksti ühesugusele tõlgendamisele. Cesana ei sallinud õigustõlkes mingeid parafrase ja nõudis isegi idioomide tõlkimist sõna-sõnalt. Samuti ei lubanud ta mingeid väljajätmisi: tõlkida tulevat iga viimne kui lähteteksti sõna, sõltumata sellest, kas see kannab tähendust või mitte. Rossel kaitses oma valikuid Schweizerischen Juristen-Zeitungis väitega, et Šveitsi prantsuskeelisel elanikkonnal on õigus tsiviilkoodeksile korralikus prantsuse keeles, mitte saksapärasel prantsuse või prantsuspärasel saksa keeles. Rossel rõhutas, et õigusakti paralleeltekstid ei pea visuaalselt sarnanema ega süntaksilt kokku langema. Oluline on, et mõju oleks sama. Cesana pakutud tõlkevariandid ei olnud tema sõnul prantsuskeelsed, vaid ainult prantsuse

⁶ Schweizerisches Zivilgesetzbuch.

sõnadega kirjutatud. Lõpuks kahetses Rossel vaid, et ei olnud veelgi idiomaatilisemalt tõlkinud. Sõnasõnaline tõlkimine on käsitöö, väitis ta, kuid idiomaatiline tõlkimine ilma sisu muutmata on kunst.

Õigustõlge tänapäeva mitmekeelsetes riikides

1919. aasta Versailles' leping märkis rahvusvahelises diplomaatias prantsuse keele domineerimise lõppu: inglise keel sai konverentsikeelena prantsuse keelega võrdsed õigused. Kakskeelsus diplomaatias kestis kuni 1945. aastani, kui ÜRO ametlikeks keelteks kinnitati kuus keelt: araabia, hiina, hispaania, inglise, prantsuse ja vene keel. Tol ajal oli selline ametlik mitmekeelsus diplomaatias ja poliitikas täiesti uudne, praegu aga on Euroopa Liit oma kahekümne ühe ametliku keelega ÜRO selja taha jätnud. Euroopa Liidu tõlketeenistus kui maailma suurim on omaette mahukas teema, mis jääb sellest artiklist välja. Heida me aga pilgu õigustõlke korraldusele kahes mitmekeelses riigis – Šveitsis ja Kanadas.

Šveitsis

Wolfram Wilss⁷ annab raamatus „Translation and Interpreting in the 20th Century“ ülevaate Šveitsi keerukast mitmekeelsest süsteemist. Ametlikke keeli on neli: saksa, prantsuse, itaalia ja retoromaani. Föderaalvalitsus võtab seaduseelnõusid vastu põhiliselt küll saksa ja prantsuse keeles, kuid ka itaalia ja retoromaani keeles, kui teema puudutab otseselt neid keeli kõnelevat elanikkonda. Peetakse oluliseks, et originaaltekstidega samal ajal oleksid kättesaadavad ka tõlked. Et tõlkimine võtab aega, peab liidukogus arutlusele tulevad dokumendid esitama kolm nädalat varem, et need jõutaks tõlkida. Kantslelei keeletalitusel on peale tõlkimise õigus ka kaastoimetamiseks – lingvistid ja juristid kontrollivad eri keeltes koostatud tekste. Liidukogus vastuvõetud seaduste puhul on kõige tähtsam arusaadavus: seadused peavad olema loogiliselt üles ehitatud, stiililt lihtsad ja keeleliselt täpsed.

Kanadas

Šarcevic annab ülevaate õigustõlkest Kanadas, kus olukord on keerulisem kui Šveitsis: ametlikke keeli on küll vaid kaks – prantsuse ja inglise, – kuid riigis kehtib kaks õigussüsteemi: tsiviilõigus ja *common law*. Viies ingliskeelses provintsis kehtib *common law*, ühes kakskeelses provintsis (Québecis) tsiviilõigus ja neljas kakskeelses provintsis *common law*. Föderaaltasandil kehtib *common law* ja ametlik kakskeelsus. Õigustõlke alguseks Kanadas loetakse aastat 1760, kui inglasest kuberner tegi oma sekretärile **Cugnet'le** ülesandeks tõlkida teadaanded Québeci elanikele prantsuse keelde. Cugnet oli kakskeelne prantslasest jurist ja tema tõlked olid head. Tema surma järel aga toimus tagasimineku ja õigusaktide tõlkekvaliteet halvenes: valdavaks tõlkemeetodiks sai rangelt sõnasõnaline tõlge, mis rikkus prantsuse õiguskeele kvaliteeti ning ka mainet. Tõlkijatel ei olnud juriidilist ettevalmistust ning nad ei julgenud lähtetekstist sammugi kõrvale kalduda. Sellise krampliku

⁷ Wolfram Wilss – saksa keeleteadlane ja tõlkteoreetik, Saarlandi ülikooli professor.

originaali järgimise tagajärjeks olid kohmakad ja vahel lausa mõttetud või eksitavad tõlked. Olukord hakkas muutuma alles 1960. aastatel nn vaikiva revolutsiooniga. 1969. aastal võeti vastu ametlike keelte akt⁸, mis kinnitas inglise ja prantsuse keele võrdset staatust ja võrdseid õigusi. Kõik föderaalseedused tuleb avaldada nii inglise kui ka prantsuse keeles, kusjuures mõlemad keelevariandid on autentsed. Keelte võrdsustamise tulemusena hakati Québecis prantsuse õiguskeelt pikaajalistest inglise mõjudest ja ebaõnnestunud laenudest puhastama. Uuendusi seaduskeele süntaksis võtsid meeleldi omaks ka konservatiivsemad spetsialistid. 1969. aasta akt pani aluse ka tõlkemeetodite uuendustele. Aktiga loodi ametlike keelte voliniku ametikoht. Volinik ei olnud prantsuskeelsete seaduste kvaliteediga siiski rahul ja leidis olukorda uurides, et probleem tuleneb seaduste koostamise etapist: seadused töötatakse välja inglise keeles ning pärast heakskiitmist justiitsministeeriumis tõlgitakse sõna-sõnalt prantsuse keelde. Lõpuks otsustas justiitsministeerium pikaajalisi traditsioone otsustavalt muuta, tunnistades, et sõnasõnaline tõlkemeetod rikub keelte võrdsete õiguste põhimõtet. Edaspidi ei olnud tõlkijad kohustatud enam järgima lähteteksti nii täpselt kui võimalik, selle asemel anti neile õigus luua uus tekst prantsuse keeles. Järk-järgult said tõlkijatest kaasautorid, kes olid kaasatud seadusloomesse. Eesmärk oli töötada välja korraga kaks seaduseteksti, mis kannavad sama tähendust ja on sama toimega, kumbki omal viisil. Just Kanadas loodi esmakordselt juristlingvisti amet. Sellega oli pendel liikunud rangelt sõnasõnaliselt tõlkelt teise äärmusse.

TUULI HALLANG,
tõlkemagister

Kirjandus:

E. A. Varo, B. Hughes. Legal Translation Explained. Manchester 2002.

T. Anepaio jt. Sissejuhatus õigusteadusesse. Tallinn: Juura 2003.

Encyclopædia Britannica. 2002.

S. Šarcevic. New Approach To Legal Translation. The Hague 1997.

W. Wilss. Translation and Interpreting in the 20th Century. Focus on German. Amsterdam/Philadelphia 1999.

J. Woodsworth. History of Translation. – Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London 1998.

⁸ Official Languages Act.

AMETLIKU TÕLKE ADEKVAATSUSEST

Ametliku teksti tõlkimisel ei tohi jääda võimalust selle sisu väärsti tõlgendada. Täpsus ja adekvaatus on eesmärgid, mida tõlkija oma töös taotleb. Teksti adekvaatne tõlkimine nõuab tõlkijalt peale lähte- ja sihtkeele hea valdamise ka praktilisi kogemusi. Lisaks terminoloogia heale tundmisele tuleb olla kursis kasutatavate trafarettide ja vormistusnõuetega. Ametliku tõlke tegijad peavad tundma ka ametliku tõlkimise üldpõhimõtteid, nagu legaliseerimise ja apostillimise tavanorme ning muid tõlkedokumendi pädevust mõjutavaid asjaolusid.

Et kõiki suuri ootusi õigustada, vajab tõlkija selgeid juhtnõure. Eesti õigusaktidest käsitlevad tõlketegevust otseselt vaid kaks: vandetõlgi seadus¹ ja vandetõlgi määrustik.² Mõlemas antakse vandetõlgi ametitoimingute regulatsioon, kuid kummastki ei leia konkreetseid näpunäiteid ametliku tõlke teksti adekvaatsuse hindamise ja kinnitamise üksikasjade kohta. Puuduvad kokkulepitud, ühtlustatud nõuded, mida tuleks ametliku teksti adekvaatsuse tagamisel arvestada.

Nüüdseks on Soome Tõlkijate ja Tõlkide Liidu eestvõttel valminud ka praktikas järeleproovitud põhimõtteid arvestav ja eri foorumitel heakskiidetud ametliku tõlke juhend.³ Esitame nimetatud juhendi eestikeelse, pisut lühendatud tõlke lootuses, et sellest saavad ideid ka meie tõlkijad ja ametliku tõlke korraldajad.

/---/

Tõlkimise põhitõed

Piirangud

Ametliku tõlke tegijale kehtivad samad piirangud mis igale ametnikule. Tõlkija ei tohi võtta vastutust, mis võib viia tõlke objektiivsust kahjustavasse huvide konflikti.

Vastutus

Ametliku tõlke tegija vastutab üksnes omatehtud või -kinnitatud tõlke eest. Ta ei saa jagada vastutust vahendatud ülesande eest näiteks tõlkebürooga. Seega ei ole tõlkebürool õigust sekkuda tõlkija lahendustesse. Loomulikult järgitakse ka vahendatud ülesande puhul kokkuleppeid ja häid tavasid.

¹ RT I 2001, 16, 70.

² RTL 2003, 115, 1822.

³ Juhendi veel ametlikult kinnitamata tekst on eestindatud ajalehest Kääntäjä nr 3, 2005. Enne juhendi ilmumist on Kääntäjä avaldatud muidki soovitusi, millega tasub samuti tutvuda. Soome tõlkijad võivad abi saada ka kolleegidelt näiteks Translat-postituslisti kaudu (www.lists oulu.fi).

Nii lähtedokument (dokument, millest tõlgitakse) kui ka tõlgitud dokument on konfidentsiaalsed. Tõlkijal lasub täielik vaikimiskohustus. Seda tuleb meeles pidada ka informatsiooni hankimisel ja üksikasjade täpsustamisel.

Lähtedokumendi staatus

Dokumendi staatus ei tohi tõlkimise käigus muutuda. Õiguslikult pädeva ametliku tõlke saab teha üksnes algdokumendist või selle kinnitatud koopiast või ärakirjast.

Kinnitamata koopiast tehtud tõlge on ametniku jaoks üldjuhul väärtusetu. Kinnitamata koopiast võidakse teha tõlge üksnes erandolukorras ja väga mõjuval põhjusel (näiteks kui algdokumenti ei ole tõenäoliselt enam olemas).

Dokument on algdokument, kui sellel on ehtsad pitserid ja allkirjad. Dokumendi koopia või ära kiri on ametlik, kui selle on tõestanud notar või dokumendi väljaandja.

Digitaalallkirjaga dokumendid peavad vastama seadusele, nende kohta algdokumendis tehtud märge kantakse üle ka tõlkedokumenti.

Garantiiklauslis tuleb kindlasti märkida, millise staatusega lähtedokumendist on tõlge tehtud.

Vandetõlgil on õigus teha või kinnitada tõlge üksnes nendest keeltest ja nendesse keeltesse, milles ta on pädevaks tunnistatud. Kui lähtedokumendis on ka muid keeli, toimitakse viisil, mida on kirjeldatud punktis „Mõningaid eriprobleeme“.

Kui vandetõlgil palutakse kinnitada teise isiku tehtud tõlge, peab ta ise vastutama selle õigsuse eest. Tal tuleb veenduda, et tõlge on korrektne ja tehtud õiguslikku pädevust eeldaval viisil. Seepärast peab tõlke kinnitaja nägema algdokumenti või selle ametlikult tõestatud koopiat või ära kirja. Kinnitamata koopiast tehtud tõlget või sellise tõlke kinnitamist tuleb käsitada kui erandit.

Seaduslikkus, legaliseerimine ja apostillimine

Enamasti leiab vandetõlgi kinnitatud tõlge ka tunnustamist. Mõnel juhul võib tunnustamist siiski mõjutada käsitletava dokumendi sisu või dokumendiga tegelev ametnik. Seepärast soovivad mitmed konsulaadid kinnitada riigist väljamineva dokumendi ametlik tõlge apostilliga⁴. Soomes väljastab apostilli magistraat. Apostill väljastatakse riigi ametlikus keeles ja seda ei tõlgita.

⁴ Apostill on dokumendi väljastaja kinnitus dokumendi õigusliku staatuse kohta. Kui enamikus riikides väljastab apostille notar, siis Eestis teeb seda vastava haldusala ministeerium. Eestis ei kinnitata apostilliga välisriikide dokumente, nagu seda tehakse enamikus Haagi konventsiooniga liitunud riikides. Lisateavet apostilliga kinnitamise kohta Eestis saab Justiitsministeeriumi ja Välisministeeriumi kodulehtedelt.

Enne tööle asumist selgitab tõlkija tõlke täpse otstarbe ning otsustab, kas selle tõlke puhul on vaja õiguslikult pädevat või ametlikku tõlget ja apostilliga kinnitamist. Kui tõlke tellija on võhik, siis ta tõenäoliselt ei tea, mida tähendab ametlik tõlge, ning usaldab tõlkija asjatundlikkust. Tõlkija selgitab koos kliendiga välja tema vajadused ning tegutseb nendele vastavalt ja kliendi soovide kohaselt, järgides siiski normatiivaktides sätestatud ettekirjutusi. Tõlkimisel tuleb igas mõttes täpselt edasi anda lähtedokumendi sisu.

Tõlkedokumendi vastuvõttev ametnik ei tunne alati teise riigi õiguskorda ega tavasid, mistõttu asja seisukohalt olulisi mõisteid tuleb selgitada tõlkija märkustes.

Üldprobleeme

Sisu

Tõlge peab oma sisult vastama lähtedokumendile, mis tähendab, et väljendite algupärane tähendus peab säilima. Kui väljend on mitmeti tõlgendatav, tuleb muud tõlgendusvõimalused esitada märkusena.

Vormistus

Tõlkedokument peab täpselt järgima lähtedokumendi vormistust. Rasvast ja kaldkirja, allajoonimist ning kirjatüübi vahetust kasutatakse täpselt nii, nagu on kasutatud lähtedokumendis. Dokumendiblanketil etteantud trükitekst eristatakse täidetava lahtri tekstist erineva kirjatüübi abil. Ka siis, kui teksti paremaks äramahutamiseks on tarvis tähesuurust vähendada, tuleb jääda lähtedokumendis kasutatud kirjatüübi juurde.

Kui blanketil on punkte, millel ei ole tõlgitava dokumendi sisu seisukohast tähtsust, siis oleneb olukorrast ja asjaga tegelevast ametnikust, kas nende punktide tekst tõlgitakse või mitte.

Kui otsustatakse, et osa punkte ei tõlgita, märgitakse garantiiklauslis, et „blanketi punktid, millel ei ole tähtsust, on jäetud tõlkimata“. Kui need siiski tõlgitakse, kirjutatakse nende järele „ei oma tähtsust“.

Read, mis on lähtedokumendis sulgudes, tuleb ka tõlkedokumendis sulgudesse panna.

Lähte- ja tõlkedokumendi eristamine

Tõlkedokumendi sissejuhatav kirjeosa ja kinnitav, märkuste osa dokumendi lõpus tuleb lähtedokumendi põhitekstist selgesti eristada, näiteks põiki üle paberilehe tõmmatud joonega.

Täielik ja väljajäteline tõlge

Lähtedokument tõlgitakse täielikult, kui väljajätelise tõlke tegemises ei ole näiteks ametniku soovil põhjendatult kokku lepitud. Väljajätelise tõlke puhul tehakse märke tõlkedokumendi põhiossa, kusjuures tõlkest peab selguma, millised kohad ja miks on tõlkimata jäetud. Lisaks tuleb märkida, kes otsustas, mida välja jätta. Tavaliselt teeb valiku ametnik või vandetõlk, lähtudes tõlke otstarbest. Kui valiku teeb tõlkija, siis ta ka vastutab selle eest.

Väljajätelisele tõlkele tuleb lahutamatu osana lisada kogu lähtetekst, nii need osad, millest tõlge on tehtud, kui ka tõlkimata jäetud osad, mis on lähtetekstis läbi kriipsutatud.

Tõlkedokumendi leheküljed nummerdatakse ja lehekülje number esitatakse nähtavalt (nt 1/3).

Lähtedokumendi leheküljevahetuse kohta tehakse märke teksti sellesse kohta, kus lehekülj vahetub (nt „lähtedokumendi lk 2“).

Mitmelehelised dokumendid ja mitmest dokumendist koosnevad tekstid

Mitmeleheline tõlkedokument tuleb tervikuks ühendada nii, et sellest ei saaks jälgi jätmata lehti välja võtta. Selleks on mitmeid viise. Kõige tavalisemad abinõud on dokumendinöör ja liimipitsat. Kokkukõidetud dokumendi lehed tuleb tembeldada. Võib tembeldada iga lehekülje eraldi ja kirjutada templijäljendile käsitsi oma nimetähed. Võib kasutada ka nn lehviktembeldamist.⁵

Kui lehti ei ühendata eespool kirjeldatud viisil, siis loetakse õiguslikult kehtivaks ainult see leht, millel on ametlik kinnitus.

Paljud, eelkõige välismaised ametiasutused nõuavad, et tõlke juurde lisataks ka lähtedokument. Lähtedokument lisatakse tõlkedokumendi lahutamatu osana tingimata ka siis, kui tõlke aluseks on olnud dokumendi kinnitamata koopia.

Tõlkedokumendi määratlemine

Dokumendi lugemise, tõlgendamise ja kasutamise hõlbustamiseks tuleb teha märke tõlketeksti staatuse (ametlik või mitteametlik tõlge), tõlke ulatuse (täielik või väljajäteline tõlge) ning dokumendi väljastanud riigi või institutsiooni ja lähtekeele kohta.

⁵ Selleks tuleb tõmmata kokkukõidetud dokumendi lehed ülanurgast osaliselt lehvikuna laiali ning lüüa templijäljend nii, et see jääks mitmele lehele.

Tõlke kinnitamine

Soomes kinnitab oma või teise isiku tehtud tõlke õigsust vandetõlk.

Tõlke tõestamise osa sisaldab ka tõlkija märkusi (kui need ei ole esitatud joonealuste viidetena), garantiiklauslit, kuupäeva, allkirja ja allkirja selgitust või templijäljendit. Paljud dokumendi vastuvõtjad eeldavad oma riigi tava kohaselt, et tõlkel on templijäljend. Soomes ei ole templi kasutamine kohustuslik, kuid on soovitatav. Tõestamisel on kohane nimetada ka tõestamise aluseks olev õigusakt.

Et anda oma tõlkele igakülgne põhjendus, peab tõlkija hoolikalt läbi mõtlema kinnitamise-osa ehk garantiiklausli sõnastuse.

Garantiiklausel võib olla näiteks järgmine:

„Tõendan, et eespool esitatud soomekeelne tõlge vastab sisu poolest mulle esitatud lähtedokumendi kinnitatud koopia. Lähtedokumendil on 2 (kaks), tõlkedokumendil 3 (kolm) lehekülge.

kuupäev
allkiri
allkirja selgitus või templijäljend
(xx seadus).“

Kui tõlge on tehtud kinnitamata koopiast, tuleb seda asjaolu garantiiklauslis kindlasti märkida, näiteks järgmiselt:

„Tõendan, et eespool esitatud soomekeelne tõlge vastab sisu poolest mulle esitatud lähtedokumendi kinnitamata koopia. Lähtedokumendiks olev koopia on lisatud tõlkedokumendi lahutamatu osana. Lähtedokumendil on 2 (kaks), tõlkedokumendil 3 (kolm) lehekülge.

kuupäev
allkiri
allkirja selgitus või templijäljend
(xx seadus).“

Tõlkija märkused

Tõlkija märkused on tõlkedokumendi oluline osa. Põhimõte on, et neid tehtaks nii vähe kui võimalik ja nii palju kui vajalik. Osa märkustest teeb tõlkija oma äranägemise kohaselt, osa on aga vältimatud. Tõlkija äranägemisel tehtud märkused on sellised, mis aitavad tõlke vastuvõtjal õigesti orienteeruda võõrast kultuurist pärit mõistetes ja realiteetides. Vältimatud on märkused, mis on seotud tähelepanu äratavate kohtadega lähtedokumendis, näiteks ebaselged või moonutatud, soditud, mahatõmmatud, valesti kirjutatud vms kohad.

Tõlkija märkus tähistatakse numbriga (nt „tõlkija märkus 1“) teksti vastavas kohas. Märkuse võib esitada kas joonealuse viitena või tõlkedokumendi teksti lõpus enne garantiiklauslit.

Mõningaid eriprobleeme

Büroode, kohtute, ametiasutuste ja muude institutsioonide nimetused

Esitada tuleb nimetuse algkuju. Kui sihtkeeles on ametlik või üldtunnustatud nimetus olemas, siis kasutatakse seda ja nimetuse algkuju märgitakse sulgudes selle järel. Kui ametlikku või väljakujunenud nimetust ei ole, siis tehakse nimetusest võimalikult täpne, nn funktsionaaltõlge ja nimetuse algkuju märgitakse sulgudes selle järel [nt „Gericht der ersten Instanz Tampere (Tampereen käräjäoikeus)“]. Funktsionaaltõlget võib vajaduse korral täpsustada tõlkija märkusega. On hea, kui muudetud nimetused esitatakse samuti märkuses (nt „endine xx“).

Isiku- ja kohanimed, akadeemilised tiitlid, aunimetused jm

Isiku- ja kohanimed, akadeemilised tiitlid, aunimetused jm nimetused jäetakse harilikult tõlkimata. Koha- ja isikunimed tõlgitakse siis, kui neil on olemas üldtuntud tõlkenimed (nt Paris – Pariis, Aesop – Aisopos, Rheinland – Reinimaa jne).

Ka teaduslike kraadide nimetused esitatakse algkujul. Funktsionaaltõlge tehakse neist vaid vajaduse korral ja lisatakse selgitava märkusena.

Tunnistused, diplomid jm dokumendid

Tunnistuste, diplomite jm dokumentide puhul tõlgitakse õppeasutuse nimetus, hinded, omandatud elukutse või akadeemiline kraad funktsionaalselt võimalikult täpselt. Märkuses võib esitada sihtkeele lähima vaste, kusjuures tuleks olla ettevaatlik, et tõlkija esitatud vastest ei saaks pretsedent. Tõlke vastavuse tõestamine ja kinnitamine kuulub asjaomase haridusasutuse või haridusministeeriumi, mitte tõlkija pädevusse.

Mõisted ja terminid, millel ei ole otsest või üheselt mõistetavat vastet

On õigustermineid, mida ei saa üheselt mõistetavana teise keelde tõlkida. Sellist tõlkijast olenematut asjaolu mainitakse märkuses (nt „sihtkeeles vastav õigusmõiste puudub“). Selle märkusega juhitakse dokumendi kasutaja tähelepanu teatud juhtudel tekkivatele möödapääsmatutele takistustele. Tõlkija märkustes ei või esitada probleemide põhjalikke võrdlevaid kirjeldusi või uurimusi.

Lühendid

Lühendid kirjutatakse lahti ja tõlgitakse. Kui tõlkija ei suuda lühendit mõistliku aja jooksul lahti mõtestada, esitab ta selle algkujul ja lisab selle selgituse märkusena.

Numbrid ja kuupäevad, telefoninumbrid ja aadressid

Araabia numbreid ei muudeta rooma numbriteks ega vastupidi. Kuupäeva numbritega väljendamisel järgitakse sihtkeele tava (Soomes Kodumaa Keelte Uurimiskeskuse soovitus⁶). Kui teksti liigendamisel on tekstiosade tähistamiseks kasutatud tähti, siis neid ei asendata numbritega. Tähtedega tähistatud numbrid kirjutatakse ka tõlkes tähtedega. Kui lähtedokumendi kuupäev on märgitud võõra kultuuri ajaarvamistava kohaselt, märgib tõlkija selle märkuses ära ja muudab kuupäeva sihtkeele ajaarvamise kohaseks.

Aadresse ei tõlgita ning telefoninumbreid ei märgita teisiti, kui on algtekstis. Vajaduse korral võib märkuses kirjutada telefoninumbri rahvusvahelise või sihtkeele tava kohaselt. Siiski tasub meeles pidada, et märkusi tuleks võimalikult vähe ning nende esitamine oleks hoolikalt läbi mõeldud.

Tempelmargid, pitsbrid ja allkirjad

Lähtedokumendil olevad tempelmargid ja pitsbrid tuleb ka tõlkes ära nimetada. Kui selguse huvides on vajalik, siis pitseri tekst tõlgitakse. Muul juhul piisab märkusest (nt „dokumendi väljastanud asutuse pitser“).

Märkida võib näiteks järgmisel viisil:

„Pitseri: (Tampereen käräjäoikeus – Gericht der ersten Instanz Tampere)“ või
„Pitseri: (dokumendi väljastanud ametiasutuse pitseri.)“.

Allkiri tuleb nimetada, selle täpsustused tõlkida. Kui allkiri ei ole loetav, siis tehakse selle kohta märges vastavasse kohta (nt „Allkiri: allkiri mitteloetav“) või tõlkija märkusesse.

Lähtedokumendi vead ja puudused**Kirjavead**

Kui kirjaviga teksti sisu ei muuda, võib jätta selle tähelepanuta. Kui kirjaviga muudab teksti sisu või sunnib kahtlema dokumendi ehtsuses, tuleb seda tõlkija märkuses kommenteerida. Nii toimitakse kindlasti ka juhul, kui kirjavigu on ohtrasti.

⁶ Eestis saab toetuda EKI keelenõuandjate soovitudele.

Sisuvead

Sisuvigu parandada ei tohi. Kui tõlkija märkab tõlgitavas tekstis sisuviga, peab ta kõnealust kohta sobival viisil kommenteerima, et viga ei peetaks tema süüks.

Ebaselged ja tähelepanu äratavad kohad

Ebaselgeid või kommenteerimist vajavaid kohti käsitletakse tõlkija märkuses. Klient peab sel juhul andma tõlkijale kas selgema teksti või ametlikus asjaajamises tõlke kõrval kasutatava muu dokumendi, milles on fikseeritud nt nimede õigekirjutus.

Keel või tõlkesuund, milles tõlkijal ei ole pädevust

Kui lähtedokumendis on kasutatud keeli, milles tõlkija ei ole pädev, siis esitatakse need kohad tõlkimata kujul ning tehakse sellekohane märkus. Kui tõlkija oskused lubavad või kui dokumendi esitamisega on kiire, võib tõlkija teha oma märkuses ka mitteametliku tõlke. Märkusest peab tingimata ilmnema, et tegu on selle tekstiosa mitteametliku tõlkega.

Soome keelest tõlkinud **HELJO KONTS**,
Maksu- ja Tolliameti tõlkija

UUT ISIKUNIME ÕIGUSLIKUS KORRALDUSES (2)

3. Eesnimi

3.1. Eesti eesnimede kirjutustavad

Eesti nimetraditsioonile on omane ühekordne eesnimi, kuid vastavalt nimeseaduse § 7 lõikele 1 on lubatud ka kahekordne eesnimi lahku või sidekriipsuga kirjutatuna või kolmekordne lahkukirjutatud nimi, nt *Anne*; *Anne Mai*, *Annemai* ja *Anne-Mai*; *Anne Mai Liis* ja *Annemaiiis*. Teoreetiliselt oleksid nimena võimalikud ka *Annemaiiis Edamarianne*, *Annemaiiis-Edamarianne* ning isegi *Annemaiiis Edamarianne Evekairiin*.

Nimeseaduse § 5 lõige 5 annab võimaluse esitada nime dokumendis lühendatud kujul. Isikut tõendavate dokumentide seaduse § 9¹ lõikest 2 nähtub, et kui isiku eesnimi ületab 15 tähemärki või perekonnanimi 28 tähemärki, kantakse see dokumenti nii, et nime lõpust jäetakse kirjutamata tähed, mis andmeväljareale ei mahu. Sellisel juhul kantakse isikunimi algupärasel kujul dokumendi (v.a isikutunnistus) märkustelehele ning kanne kinnitatakse pitsatiga. Seega üle 15-tähelised eesnimed on küll lubatud, kuid neid ei kanta täielikult dokumendi andmeväljale.

3.2. Keelud ja piirangud eesnime valikul

Nimeseaduse § 7 lõigetes 2 ja 3 nimetatud eesnimepiirangud tulenevad meie nimetraditsioonist. Keelatud on võtta nime, mis sisaldab numbreid või mittesõnalisi tähiseid või mis eraldi või koos perekonnanimega ei ole kooskõlas heade kommetega.¹ Lubamatud on näiteks eesnimed *Karl XII*, *Täpik* (pigem lehmanimi), *August Väljas* või *Agu Agu*.²

Mõjuva põhjuseta on keelatud eesnimeks võtta:

- keeruka või üldisele keelekasutusele mittevastava kirja- või häälduse tõttu või üldkeelise tähenduse tõttu eesnimena kasutamiseks sobimatut eesnime;
- soole mittevastavat nime;
- üldtuntud isiku nime või selle lühikuju.

Nimetatud piirangud on mõeldud eelkõige nimekandja kaitseks. Ka on piirangu eesmärk tagada eesnime funktsionaalsus ning hoiduda isiku diskrimineerimisest nime alusel.

Nimeseaduses esitatud sätete ühetaolise rakendumise huvides ning perekonnaseisuametnike töö hõlbustamiseks on välja töötatud eesnime andmise juhised,³ milles nimetatud keelde

¹ Mõistetega *head kombed* ja *head tavad* jäetakse seaduse rakendajale kaalumisruumi, leidmaks konkreetsel juhul õigusele enim vastav lahendus. Kahjuks tekitab nende mõistete tõlgendamine Eesti õigusruumis ikka veel erimeelsusi.

² Rahvastikuregistri andmetel kannab nime *Agu* eesnimena 613 isikut ja perekonnanimena 146 isikut.

³ Jaotusmaterjal perekonnaseisuametnikele. Koostanud A. Hussar.

ja piiranguid täpsemalt selgitatakse. Põhimõte on, et nimi peab vastama oma päritolukeele õigekirjale. Selleks tuleb eristada oma- ja võõrnimesid. Eesti omanimede hulka kuuluvad nimed, mis toetuvad omatüvedele ning millel pole võõraks peetavaid struktuurijooni. Sinna kuuluvad muinaseesti nimed praegusaegsel kujul (*Lembit, Ülle*), tehisnimed (*Kalju, Urmas, Luule, Maimu*), lähisugulaskeeltest pärit nimed (*Aino, Külli*), samuti eesti keeles täielikult mугanenud laennimed (*Jaana, Toomas, Jüri, Rein, Tiiu, Mari, Kadri, Triin, Reet*).

Võõrnimed on täielikult või osaliselt mугanemata nimed, millel on võõraks peetavaid struktuurijooni (nt võõrtähed *f, š, z, ž*; sõnaalguline *b, d, g*; järgsilbi pikk vokaal või rõhk järgsilbil). Täielikult mугanemata ehk tsitaatnimed kirjutatakse selle keele reeglite kohaselt, kust nimi on üle võetud. Tuleb valida, kas kasutada tsitaatnime *Michael* või omanimi *Mihkel*. Vahepealne, pooleldi eestistatud kuju *Maikel* ei ole enam lubatud.

Seadus keelab panna nimeks üksikuid tähti, numbreid, sümboleid (v.a sidekriips ja ülakoma), lühendeid või raskesti hääldatavaid tähekombinatsioone, samuti kasutada nime keskel suurtähti.

Esmakordselt on määratud ka isanime kasutamine eesnimena – seda siis teise või kolmanda nimena –, kuid sel juhul tuleb kõik eesnimed lahku kirjutada (nt *Maria Anna Petrovna*, mitte *Maria-Anna Petrovna*).

Võib vaielda, kas näiteks eesnimi *Tiivi* on tavatu ja sobimatu, kui käibel on *Kiur, Kaur* jt,⁴ mis olid algselt tuntud kui perekonnanimed. Viimase viie aasta jooksul on perekonnaseisuosakondades pandud poisslastele nimeks *Kõu* ja *Lohe* ning tütarlastele *Pärl* ja *Sära*, mis varem on kuulunud perekonnanimede hulka.⁵

Nimeseaduse rakendumisega peaks edaspidi vähenema tavatu kirja- või hääldusega nimede hulk. Nimetagem siin näiteks viimastel aastatel poistele pandud nimesid *Maye-Jander, Georg-Goswin, Matrix, Shrek, Örö-Bhekiwe, Relon, Norton, Oleander, Declan, Noel, Taigo Juunior, Tristan Timothy, Ruud, Kõsta, Breston, Jamo, Gomer, Dimon, Signor, Ulf, Japheth, Indre, Arhe, Indy, Armido, Rhening, Riko-Givy, Himot, Radu, Breca, Ansel, Rato, Travis, Kenko, Asmus, Greito, Ino, Oosip, Jeonel, Kellven, Kendris, Trenton, Mark Sverker* ja tüdrukutele pandud nimesid *Randelyn, Dyavolessa-Maria, Filareta Dolcette, Cayro-Lyza, Kirteli, Lorelai, Marimar, Hertrudis, Darelyan, Emmelgelina, Brietie, Mirttel, Keira, Sevinc, Smilla, Rhe, Mirlen, Bettina, Lomely, Randelyn, Grittel, Sisandra, Nia, Sibell, Mirjam Sürr, Priti, Carlyne, Berlyka, Hailely, Kaleria, Gynethy, Deidre, Patrina, Reneeta, Rinell, Chantell, Isis, Jonete, Karetti, Hosanna, Viive-Virhiinya, Loviisa Lorelai, Sheryl, Ke Nette*.⁶

⁴ Rahvastikuregistri andmetel kannab nime *Kiur* perekonnanimena 32 isikut, eesnimena 27 isikut; nime *Kaur* kannab perekonnanimena 599 isikut ja eesnimena 327 isikut.

⁵ Rahvastikuregistri andmetel kannab perekonnanime *Kõu* 26 isikut; *Lohe* 14 isikut; *Pärl* 70 isikut; *Sära* 14 isikut. Nimetatutest levinuim eesnimi on *Kõu*, mida kannab 8 isikut.

⁶ Andmed pärinevad Siseministeeriumi rahvastikutoimingute osakonnast. Jaanuar 2005.

Lapsele ei või anda ka nime, mis ei vasta tema soole. Kahesoolise nime korral tuleks lähendada kujunenud tavast. Nii võiks nimeuurija Annika Hussari⁷ arvates kasutada naisenimena selliseid nimesid nagu *Marion* (1990–2000 pandud 67 tüdrukule ja 13 poisile), *Maris* (mis on lätlastel mehenimi, Eestis on aastatel 1990–2000 pandud 393 tüdrukule ja 3 poisile), *Kai* (rootslastel levinud mehenimi, kuid Eestis on 1990–2000 saanud selle nime 131 tüdrukut ja 2 poissi); mehenimena selliseid nagu *Kristen* (1990–2000 pandud 159 poisile ja 25 tüdrukule), *Kris* (neil aastail on sellise nime saanud 103 poissi ja 22 tüdrukut). Eelistatult võiks kasutada naisenimena sellist nime nagu *Erin* (inglise naisenimi, 1990–2000 on Eestis saanud sellise nime kaks tüdrukut ja üks poiss, mujal levinud naisenimena), *Pirkko* (soome naisenimi, 1990–2000 on Eestis see pandud ühele tüdrukule ja kolmele poisile). Eelistatult võiks kasutada mehenimena *Geir* (rootsi mehenimi, ka mujal levinud mehenimena, Eestis on 1990–2000 saanud selle nime 19 poissi ja 8 tüdrukut), *Nikita* (vene mehenimi, Eestis on aastail 1990–2000 pandud see 763 poisile ja 2 tüdrukule). Peale selle tuleks nimevalijat teavitada nimedest, mis on kasutuses nii naise- kui ka mehenimena, näiteks *Bret* (1990–2000 10 poissi ja 12 tüdrukut), *Brett* (nimetatud aastatel on see nimi pandud 12 poisile ja 14 tüdrukule).⁸ Samas ei või unustada, et perekonnaseisuametnik ei saa kedagi kohustada neid soovitusi arvestama.

Samuti ei või lapsele anda üldtuntud isikunimena kasutatavat nime või selle lühendatud kuju, üldtuntud isiku nime või pseudonüümi (nt *Lennart Meri*, *Arvo Pärt*, aga ka *Emil Tode* ja *Anton Nigov*). Eesnime andmise juhises täpsustatakse, et nimetatud piirangud ei kehti selliste nimede kohta, mis on tavakasutuses eesnimedena (nt *Karl Madis*, *Johannes Kert*, *Mart Sander* ehk lubatud on *Karl Madis Mägi*, *Karl Madis Rasmus Mägi*).

Nimeseaduse § 7 lõigete 2 ja 3 piirangutest võib teha erandi, kui lapsel või lapse vanematel on oma kodakondsuse, peresuhete, rahvuskuuluvuse või muude asjaolude tõttu isiklik seos muukeelse nimetraditsiooniga ja taotletav nimi on sellele vastav. Haldusmenetluse seaduse § 38 lõike 3 kohaselt lasub erandi tegemise vajalikkuse põhjendamise kohustus erandi taotlejal. Eelnenu näitab Eesti nimeseaduse liberaalset suhtumist teiste rahvaste nime- ja keeletavadesse.

3.3. Uue eesnime taotlemine

Uue eesnime taotlemise põhjusteks võivad olla:

- soov vabaneda tavatust eesnimest, mis ei ole kasutamiseks sobiv oma keeruka või eesti keelekasutusele mittevastava kirjapildi või häälduse või üldkeelise tähenduse tõttu (nt *Simon-Fox*, *Alex-Sandra*, *Knette*, *In*, *Markeemil*, *Kustuta*, *Banda*);
- soov kaitsta oma isikunime, kui isiku ees- ja perekonnanimi ning sünniaeg ühtivad teise isiku vastavate andmetega;

⁷ Väljavõte juhendist „Eesnime valiku piirangud“, 2003.

⁸ Kuid eelnenust erineval seisukohal on R. Seppo, kelle arvates on *Brett* ainult mehenimi; *Kris* on soovitatav nii naise- kui ka mehenimena, kuna pärineb samast tüvest. (R. Seppo. Nimed ja nimepäevad. Tallinn 2002, lk 155–156.)

- soov vältida nimest tingitud majanduslikku või sotsiaalset laadi kahjulikke tagajärgi (näiteks on nimi muutunud pilkeobjektiks);
- soov muuta nimede hulka (nt *Annemaiis Edamarianne Evekairiin* asemel ainult *Evekairiin*) või järjekorda (*Edamarianne Evekairiin Annemaiis*) või nii hulka kui ka järjekorda (*Evekairiin Edamarianne*);
- muu mõjuv põhjus, mida regionaalminister peab uue eesnime taotlemisel küllalalaseks.

4. Isikunimega tegelevad institutsioonid

Nimeseaduse § 25 lõike 1 ja regionaalministri 4. aprilli 2005. aasta käskkirja nr 37 „Isikunimekomisjoni moodustamine ning isikunimekomisjoni põhimääruse kinnitamine“ punkti 1 alusel moodustati seitsmeliikmeline isikunimekomisjon. Selle esimees on Siseministeeriumi rahvastikutoimingute osakonna juhataja Enel Pungas ning liikmed Tallinna Ülikooli õppejõud Annika Hussar, Kodakondsus- ja Migratsiooniameti kodakondsuse osakonna juhataja Koidu Mesilane, Siseministeeriumi rahvastiku toimingute osakonna nõunik Eve Mitin, Eesti Keele Instituudi grammatikasektori juhataja Peeter Päll, Tallinna Perekonnaseisuameti peaspetsialist Ingrid Sarevet ja Siseministeeriumi õigusosakonna õigusbüroo peaspetsialist Mirjam Virosiim.

Sama käskkirja punkti 2 alusel kinnitatud põhimääruse järgi on isikunimekomisjon Siseministeeriumi valitsemisalas asuv nõuandev organ, mis annab regionaalministrile soovitusi isikunime andmise, kohaldamise või taastamise vaidlustamise korral, teeb ettepanekuid nimede andmist, kohaldamist või taastamist täpsustavate nõuete kehtestamiseks, annab selgitusi isikunimede vastavuse kohta headele kommetele, soole või Eesti nimetraditsioonile. Komisjon teeb regionaalministri kaudu ettepanekuid isikunimede andmist, kohaldamist või taastamist sätestavate õigusaktide muutmiseks, korraldab isikunimeteemalist koolitus- ja konsultatsioonitegevust ning nõustab isikunime andvaid või kohaldavaid haldusorganeid ja ametiisikuid. Komisjonil on õigus taotleda nimeteaduslikult usaldusasutuselt, s.o Eesti Keele Instituudilt⁹ eksperdi hinnanguid, saada teavet isikunimede andmise, kohaldamise või taastamise küsimustes riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustelt ning anda juhendeid nimeseaduse selgitamiseks. Isikunimekomisjon on uus ühenduslüli regionaalministri, perekonnaseisuametnike ja Eesti Keele Instituudi vahel.

Põhjalikumalt on 31. märtsil 2005. aastal jõustunud nimeseadusest ning sinna juurde kuuluvatest rakendusaktidest võimalik lugeda selle artikli autori raamatust „Isikunime õiguslik korraldus. Nimeseaduse kommentaarid“, mis ilmub peatselt kirjastuse Juura väljaandena.

PIRET MÕISTLIK,

õigusteaduse magister,

Tallinna Linnakohtu kohtunikukandidaat

⁹ Vt Vabariigi Valitsuse 7. märtsi 2005. aasta korraldus nr 124 „Nimeteadusliku usaldusasutuse määramine“. – RTL 2005, 28, 397.